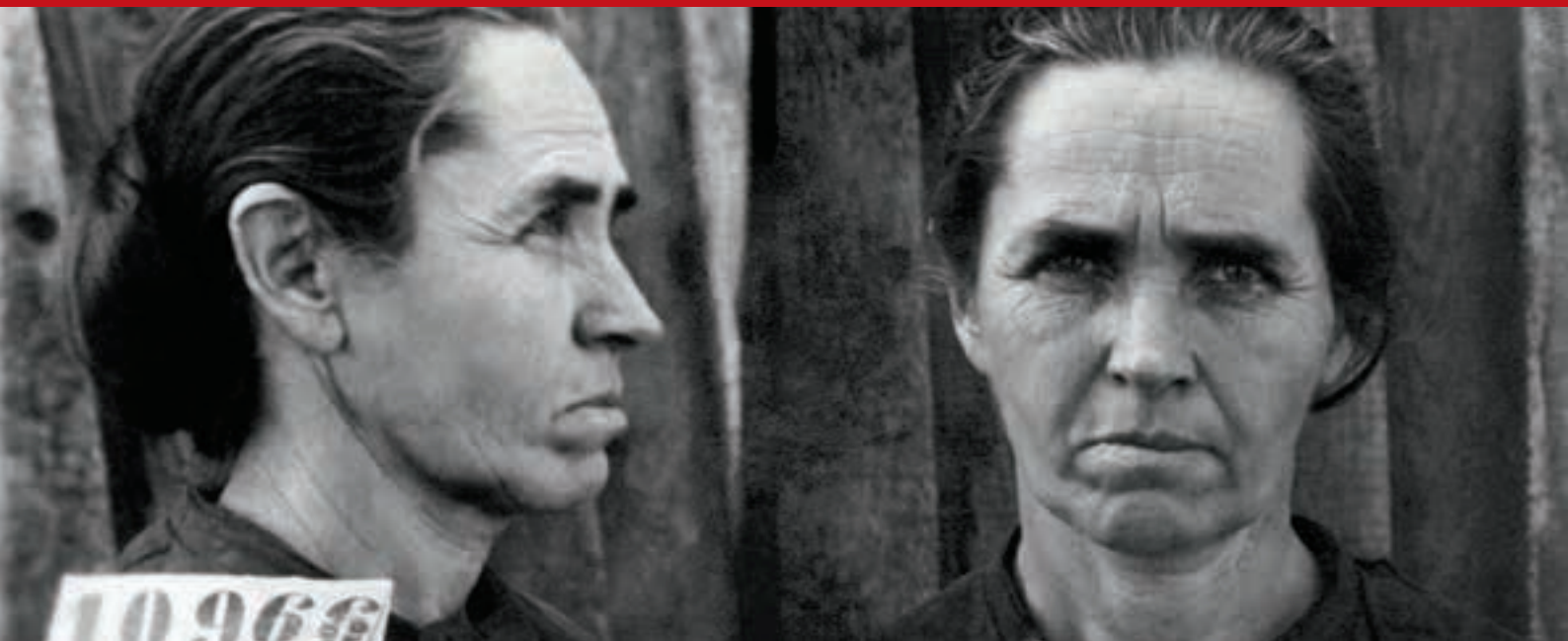


1937/38

ROZKAZ nr 00485 / НАКАЗ № 00485

Antypolska operacja NKWD
na sowieckiej Ukrainie
1937–1938

Антипольська операція НКВС
в Радянській Україні
1937–1938



INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Dokumenty wytworzone przez funkcjonariuszy Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRS na zawsze miały pozostać utajnione. Są one dowodem planowej zbrodniczej działalności sowieckiego aparatu represji. Obecnie kopie tych materiałów przekazywane są przez ukraińskie państwowe archiwa obwodowe w Odessie, Chmielnickim i Winnicy do Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. To dzięki nim los zamordowanych i represjonowanych w ramach „operacji polskiej” możemy przedstawić na planszach wystawy **Rozkaz nr 00485. Antypolska operacja NKWD na sowieckiej Ukrainie 1937–1938**, a także w niniejszym katalogu.

Документи, напрацьовані співробітниками Народного комісаріату внутрішніх справ СРСР, мали назавжди залишитися засекреченими. Вони є доказом планомірної злочинної діяльності радянського репресивного апарату. Нині державні архіви Одеської, Хмельницької та Вінницької областей передають копії цих матеріалів до Архіву польського Інституту національної пам'яті. Це дякуючи їм, ми можемо показати долі знищених і репресованих у рамках «польської операції» – на стендах виставки **«Наказ № 00485. Антипольська операція НКВС в Радянській Україні 1937–1938»**, а також на сторінках пропонованого Вашій увазі каталогу.

193738

ROZKAZ **НАКАЗ**
nr 00485 **№ 00485**



1918 · 2018

**Patronat Narodowy
Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej
Andrzeja Dudy
w Stulecie Odzyskania Niepodległości**

**Національний патронат
Президента Республіки Польща
Анджея Дуди
з нагоди сторіччя відновлення
Незалежності РП**

ROZKAZ **НАКАЗ** **nr 00485** **№ 00485**

Antypolska operacja NKWD **Антипольська операція НКВС**
na sowieckiej Ukrainie **в Радянській Україні**
1937–1938 **1937–1938**



**INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ**

**Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej
– Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko
Narodowi Polskiemu**

**Архів Інституту національної пам'яті
– Комісія з переслідування злочинів
проти польського народу**

#moja NIEPODLEGŁA.

Warszawa / Варшава 2018

„Operacja polska” przeprowadzona przez NKWD w latach 1937–1938 w Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich to jedna z największych zbrodni ludobójstwa wymierzonych w naród polski w XX wieku. W wyniku realizacji rozkazu nr 00485 z 11 sierpnia 1937 r., wydanego przez ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRS Nikołaja Jeżowa, pod fałszywymi zarzutami represjonowano przynajmniej 139 835 osób, z czego zamordowano nie mniej niż 111 091. Dodatkowo, na podstawie kolejnego rozkazu Jeżowa, z 15 sierpnia 1937 r. o nr 00486, represjom poddano żony i dzieci skazanych „zdrajców ojczyzny”. Zdecydowaną większość ofiar „operacji polskiej” NKWD stanowili Polacy, ale wśród prześladowanych znaleźli się także przedstawiciele innych grup narodowych i etnicznych zamieszkujących ZSRS, w tym w znacznej liczbie – Ukraińcy. Akcja ta, choć nie była jedyną o charakterze narodowościowym (przeprowadzono też operacje: „niemiecką”, „fińską”, „estońską”, „łotewską” i inne), odznaczała się skalą ludobójstwa. Badacze tego zagadnienia szacują, że w okresie Wielkiego Terroru życie straciło co najmniej 200 tys. Polaków.

Mimo tak ogromnej liczby zamordowanych jeszcze do niedawna „operacja polska” była niemal całkowicie zapomniana, znana tylko wąskiemu gronu historyków. Instytut Pamięci Narodowej decyzją Prezesa dr. Jarosława Szarka podjął działania mające na celu upamiętnienie jej ofiar. W związku z przypadającą na lata 2017–2018 osiemdziesiątą rocznicą przeprowadzenia „operacji polskiej” zaangażował się w rozpowszechnianie wiedzy o przebiegu i skutkach tej bestialskiej zbrodni oraz przywracanie jej ofiarom należytego miejsca w świadomości i pamięci społecznej.

Podjęto wiele inicjatyw o charakterze edukacyjnym, naukowym, popularyzatorskim oraz archiwalnym. Wraz z Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia Instytut Pamięci Narodowej utworzył stronę internetową <http://operacja-polska.pl>. Ponadto wydana została broszura edukacyjna *Operacja antypolska 1937–1938*, a w ramach serii „Teki edukacyjne IPN” opublikowano tom *„Operacja polska” NKWD 1937–1938. Losy Polaków w Rosji bolszewickiej i w ZSRS do 1939 roku*. Powstała również wystawa pod tytułem *Ofiary zbrodni. Operacja antypolska NKWD 1937–1938*.

Pierwsze publikacje pionu archiwalnego Instytutu dotyczące omawianej operacji sięgają poprzedniej dekady. Efektem współpracy z Wydzielonym Archiwum Państwowym Służby Bezpieczeństwa Ukrainy oraz Instytutem Badań Politycznych i Narodowościowych Narodowej Akademii Nauk Ukrainy z 2010 r. są dwa tomy dokumentów pt. *Wielki Terror: operacja polska 1937–1938* (t. 8 serii „Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku.

Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych”). W 2016 r. we współpracy z Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Gruzji ukazał się tom *Wielki Terror w sowieckiej Gruzji 1937–1938. Represje wobec Polaków*.

W trakcie pracy nad wymienionymi publikacjami udało się dotrzeć do nieznanych dotychczas dokumentów, które mają ogromne znaczenie dla odtworzenia i opisanego przebiegu „operacji polskiej” NKWD. Ustalono też, że w wielu przypadkach zachowane zostały dokumenty dotyczące poszczególnych spraw i osób. Naszą ambicją stało się umożliwienie rodzinom zamordowanych i represjonowanych dotarcie do tych materiałów. Podjęliśmy starania o nawiązanie współpracy z archiwami przechowującymi wspomniane dokumenty. 26 marca 2018 r. Prezes Instytutu Pamięci Narodowej podpisał umowę z dyrektorami trzech państwowych archiwów obwodowych: dr Lilią Biełousową, dr. hab. Jurijem Łehunem oraz dr. Wołodymyrem Bajdyczem reprezentującymi archiwa w Odessie, Winnicy i Chmielnickim. Dzięki tej współpracy do zasobu Archiwum IPN trafią setki tysięcy stron dokumentów osób represjonowanych w ramach „operacji polskiej”.

Niniejszy katalog wystawy *Rozkaz nr 00485. Antypolska operacja NKWD na sowieckiej Ukrainie 1937–1938* powstał właśnie dzięki materiałom archiwalnym przekazanym przez partnerów ukraińskich. Dokumenty, które znalazły się na wystawie i w katalogu, to w większości archiwalia dotychczas nieznane, nigdy nieupubliczniane, a nawet nieudostępniiane badaczom czy dziennikarzom. Wystawa i towarzysząca jej publikacja prezentowane będą zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie, dlatego przygotowane zostały w językach polskim i ukraińskim.

Dokumenty wytworzone przez NKWD są dowodem planowej zbrodniczej działalności sowieckiego aparatu represji – mordów i zsyłek, które nigdy nie miały zostać ujawnione. Na kolejnych stronach chcemy Państwu przedstawić losy ludzi zamordowanych tylko dlatego, że byli Polakami lub byli podejrzani o kontakt z nimi.

Dołożymy wszelkich starań, aby zgromadzić w Archiwum IPN wszystkie zachowane akta dotyczące „operacji polskiej”. Pozyskane dokumenty będą udostępniane rodzinom, badaczom, historykom i dziennikarzom. Mamy nadzieję, że przyczynią się one do przywrócenia pamięci, a także odtworzenia losów osób prześladowanych i zamordowanych w ZSRS.

Marzena Kruk
Dyrektor Archiwum Instytutu
Pamięci Narodowej

«Польська операція» проведена НКВС у 1937–1938 рр. в Союзі радянських соціалістичних республік, – це один із найбільших злочинів геноциду, спрямованих проти польського народу у ХХ столітті. У результаті виконання наказу № 00485 від 11 серпня 1937 р., виданого народним комісаром внутрішніх справ СРСР Миколою Єжовим, на підставі сфабрикованих обвинувачень було репресовано щонайменше 139 835 осіб, з яких не менше 111 091 було знищено. Додатково, на підставі чергового наказу Миколи Єжова, від 15 серпня 1937 р. за № 00486, репресії було поширено на дружин і дітей засуджених «зрадників батьківщини». Абсолютну більшість жертв «польської операції» НКВС становили поляки, але серед репресованих були також представники інших національних і етнічних груп, що проживали в СРСР, зокрема, велика кількість українців. Хоча ця операція й не була єдиним «заходом» НКВС національного характеру (були проведені також німецька, фінська, естонська, латвійська та інші операції), вона відзначалася високим масштабом геноциду. Дослідники цієї проблеми підрахували, що у період Великого терору були позбавлені життя щонайменше 200 тисяч поляків.

Не дивлячись на таку величезну кількість знищених людей, ще до недавнього часу «польська операція» була майже повністю забута, відома лише вузькому колу істориків. Польський Інститут національної пам'яті, на підставі рішення Президента ІНП к.і.н. Ярослава Шарека, розпочав заходи з метою вшанування пам'яті жертв «польської операції». У зв'язку з вісімдесятою річницею проведення «польської операції», що припадає на 2017–2018 рр., ІНП долучився до поширення знань про перебіг та наслідки цього жорстокого злочину, а також до повернення його жертвам належного місця у суспільній свідомості та пам'яті.

Започатковано багато ініціатив освітнього, наукового, популяризаторського та архівного характеру. Спільно з Центром польсько-російського діалогу і примирення польський Інститут національної пам'яті створив Інтернет-сторінку <http://operacja-polska.pl>. Окрім того, була видана навчальна брошура «*Антипольська операція 1937–1938*», а в рамках серії «*Просвітницькі папки ІНП*» опубліковано том «*Польська операція НКВС 1937–1938. Доля поляків у більшовицькій Росії та в СРСР до 1939 року*». Також була підготовлена виставка під назвою «*Жертви злочину. Антипольська операція НКВС 1937–1938*».

Перші публікації архівного підрозділу польського Інституту національної пам'яті стосовно описуваної операції побачили світ у минулому десятилітті. Результатом співпраці з Галузевим державним архівом Служби безпеки України та Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України стали дві частини 8-го тому видавничої серії «*Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках ХХ століття: Неві-*

домі документи з архівів спеціальних служб», що вийшли у світ у 2010 році під назвою «*Великий терор: польська операція 1937–1938*». У 2016 р., у співпраці з Архівом Міністерства внутрішніх справ Грузії, побачив світ том «*Великий терор у радянській Грузії 1937–1938. Репресії проти поляків*».

У ході роботи над вищевказаними публікаціями вдалося відшукати невідомі раніше документи, що мають величезне значення для відтворення та опису перебігу «польської операції». Встановлено також, що у багатьох випадках збереглися документи, що стосуються окремих справ і осіб. Ми поставили собі за мету забезпечити сім'ям знищених і репресованих можливість доступу до цих матеріалів. У цьому контексті нами проводяться заходи з налагодження співпраці з архівами, в яких зберігаються вищезгадані документи. 26 березня 2018 року Президент польського Інституту національної пам'яті підписав угоду з директорами трьох державних обласних архівів – Вінницького (/ДАВО/, д.і.н. Юрієм Легуном), Одеського (/ДАОО/, к.і.н. Лілією Білоусовою) та Хмельницького (/ДАХО/, к.і.н. Володимиром Байдичем). Завдяки цій співпраці фонди Архіву ІНП поповняться сотнями тисяч сторінок документів людей, які були репресовані в рамках «польської операції».

Пропонований Вашій увазі каталог виставки «*Наказ № 00485. Антипольська операція НКВС в Радянській Україні 1937–1938*» підготовлений саме завдяки архівним матеріалам, що були передані українськими партнерами. Документи, винесені на стенди виставки та показані в каталозі, – це у більшості невідомі дотепер архівні матеріали, які ніколи раніше не були надбанням громадськості, а доступ до них не надавався навіть дослідникам чи журналістам. Виставка і публікація, що її супроводжує, будуть представлені як у Польщі, так і в Україні, тому підготовлені польською і українською мовами.

Документи, напрацьовані НКВС, є доказом планомірної злочинної діяльності радянського репресивного апарату: вбивств і депортацій, які ніколи не мали стати надбанням гласності. На наступних сторінках ми представимо Вам долі людей знищених за те, що були поляками або підозрювались у контактах з ними.

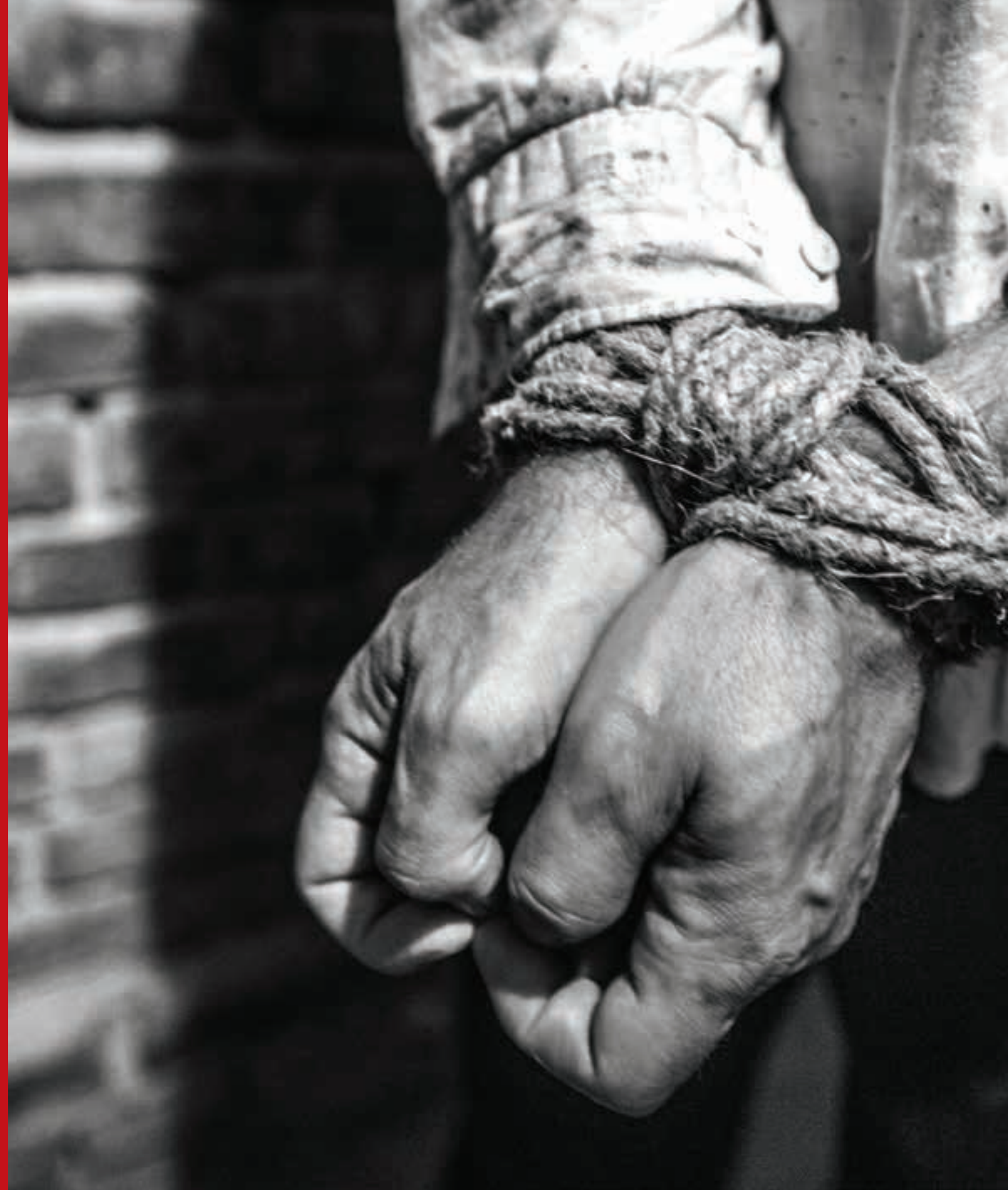
Ми докладемо усіх старань, аби зібрати в Архіві ІНП всі збережені документи, що стосуються «польської операції». До отриманих документів буде надано доступ сім'ям, дослідникам, історикам і журналістам. Надіємось, що вони сприятимуть відновленню пам'яті, а також відтворенню долі людей, які зазнали переслідувань та були знищені в СРСР.

Мажена Крук
Директор Архіву Інституту
національної пам'яті



Инсценізація. Сплетане рече.
Група Реконструкційно-Фільмова Вемово,
фот. С. Помькало

Инсценізація. Зв'язані руки.
Група історичної кіно-реконструкції
«Вемово», фот. Ц. Помькало



ZSRR i Ko-
KP(b)
YMSKA ASRR, ob-
kraj GORKOW-
aczony dla nich
KC WKP(b) pocz-
nasiona dla sie-
ch Związku SRR i
m i pracującym
krajów i obwodów
ży swego zboża
no organizacjom
nchach miejskich i
udowych ZSRR
W. (Skriabin).
b) J. STALIN.

W wyniku podpisania traktatu ryskiego 18 marca 1921 r., kończącego wojnę polsko-bolszewicką, w granicach kształtującego się ZSRS pozostało ponad 1,2 mln Polaków. Mieszkali oni głównie w sowieckich republikach: ukraińskiej i białoruskiej. Największe miejskie skupiska diaspory polskiej znajdowały się w Leningradzie (dziś: Petersburg), Moskwie, Kijowie i Odessie. Władze na Kremlu prześladowały Polaków m.in. z powodu ich silnego poczucia tożsamości narodowej, przywiązania do własnej kultury oraz religii rzymskokatolickiej, a także za opór przeciw ateizacji i sowietyzacji życia publicznego czy kolektywizacji wsi. Pewną odwilż w polityce Józefa Stalina wobec Polaków przyniosło utworzenie dwóch polskich rejonów narodowych, cieszących się względną autono-

mią kulturalno-językową. W 1925 r. utworzono tzw. Marchlewszczyznę w obwodzie wołyńskim Ukraińskiej SRS, a w 1932 r. tzw. Dzierżyńszczyznę w obwodzie mińskim Białoruskiej SRS. W zamierzeniach władz miały one stanowić załączek nowej republiki sowieckiej, skąd do Polski miał trafić ogień rewolucji. W obu rejonach tworzono w duchu komunistycznym polskie szkoły i teatry. Wydawano polskojęzyczne gazety oraz książki. Mimo to Polaków w dalszym ciągu traktowano jako „element niepewny”, swoistą V kolumnę przed przewidywaną wojną z II Rzeczpospolitą i państwami zachodniej Europy. Z tego też powodu w latach 30. z pasa nadgranicznego USRS i BSRS deportowano ich do Kazachstanu i na Syberię. Do 1937 r. zlikwidowano oba rejony narodowe.

У результаті підписання Ризького мирного договору 18 березня 1921, який завершив польсько-більшовицьку війну, в кордонах новостворюваного СРСР залишилися понад 1,2 млн. поляків. Більшість з них проживала в Українській та Білоруській СРР. Найбільші міські скупчення польської діаспори були у Ленінграді (нині - Петербург), Москві, Києві і Одесі. Кремлівське керівництво переслідувало поляків, зокрема за сильне почуття національної ідентичності, за їхню вірність власній культурі та римо-католицької релігії, а також за спротив атеїзації і радянзації публічного життя чи колективізації села. Своєрідна відлига в політиці Йосифа Сталіна щодо поляків прийшла враз з утворенням двох польських національних районів, які отрима-



Organ prasowy „Marchlewszczyzna Radziecka”, nr 136 z 8 grudnia 1933 r.
Źródło: Instytut Języka Polskiego PAN,
<https://prasapolukr.ijp.pan.pl>
Друкований орган «Радянська Мархлевщина», № 136 від 8 грудня 1933 року. Джерело: Інститут польської мови ПАН,
<https://prasapolukr.ijp.pan.pl>

POLACY W ZWIĄZKU SOWIECKIM

Informacja o pierwszym Zjeździe Rad Delegatów Robotniczych i Włościańskich Rejonu Polskiego im. Juliana Marchlewskiego na Wołyniu. 30 marca 1926 r. Dodatek informacyjny do czasopisma „Sierp”, nr 16 z 1926 r.
Źródło: Instytut Języka Polskiego PAN,
<https://prasapolukr.ijp.pan.pl>

Informacja pro Pierwszy z'jazd rad robotniczych i sеляńskich delegatów polskiego rejonu imeni Juliana Marchlewskiego na Wołynie. 30 berезня 1926 року. Інформаційний додаток до журналу «Серп», № 16, 1926 р.
Джерело: Інститут польської мови ПАН,
<https://prasapolukr.ijp.pan.pl>



ПОЛЯКИ В РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ

ли відносно мовно-культурну автономію. У 1925 році в Волинській окрузі УСРР було утворено Мархлевський польський національний район, а у 1932 році – Дзержинський польський національний район Мінської області Білоруської СРР. За задумом влади, ці райони мали дати початок новій радянській республіці, з якої вогонь революції мав перекинутися на Польщу. В обох районах створювалися польські школи і театри, що працювали в комуністичному дусі. Виходили газети та друкувались книги польською мовою. Попри це, до поляків й надалі ставились як до «неблагонадійного елемента» та сприймали як своєрідну «п'яту колону» напередодні очікуваної війни з Другою Річчю Посполитою і державами Західної Європи. Зважаючи на це, у 30-х роках їх депортували з прикордонної смуги УСРР і БСРР до Казахстану та Сибіру. До 1937 року обидва польські національні райони було ліквідовано.



Мапа Польського Реjonу Народowego ім. Juliana Marchlewskiego з lat 1925–1935
Карта Польського національного району імені Юліана Мархлевського /1925–1935 pp./



▲ Nikołaj Jeżow (czwarty od prawej w dolnym rzędzie) na spotkaniu poświęconym wprowadzeniu masowych represji, czerwiec 1937 r. Fot. Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie

Микола Єжов (четвертый справа, сидит у першому ряду) на нараді, присвяченій початкові проведення масових репресій, червень 1937 р. Fot. Науково-інформаційний центр «Меморіал» у Москві

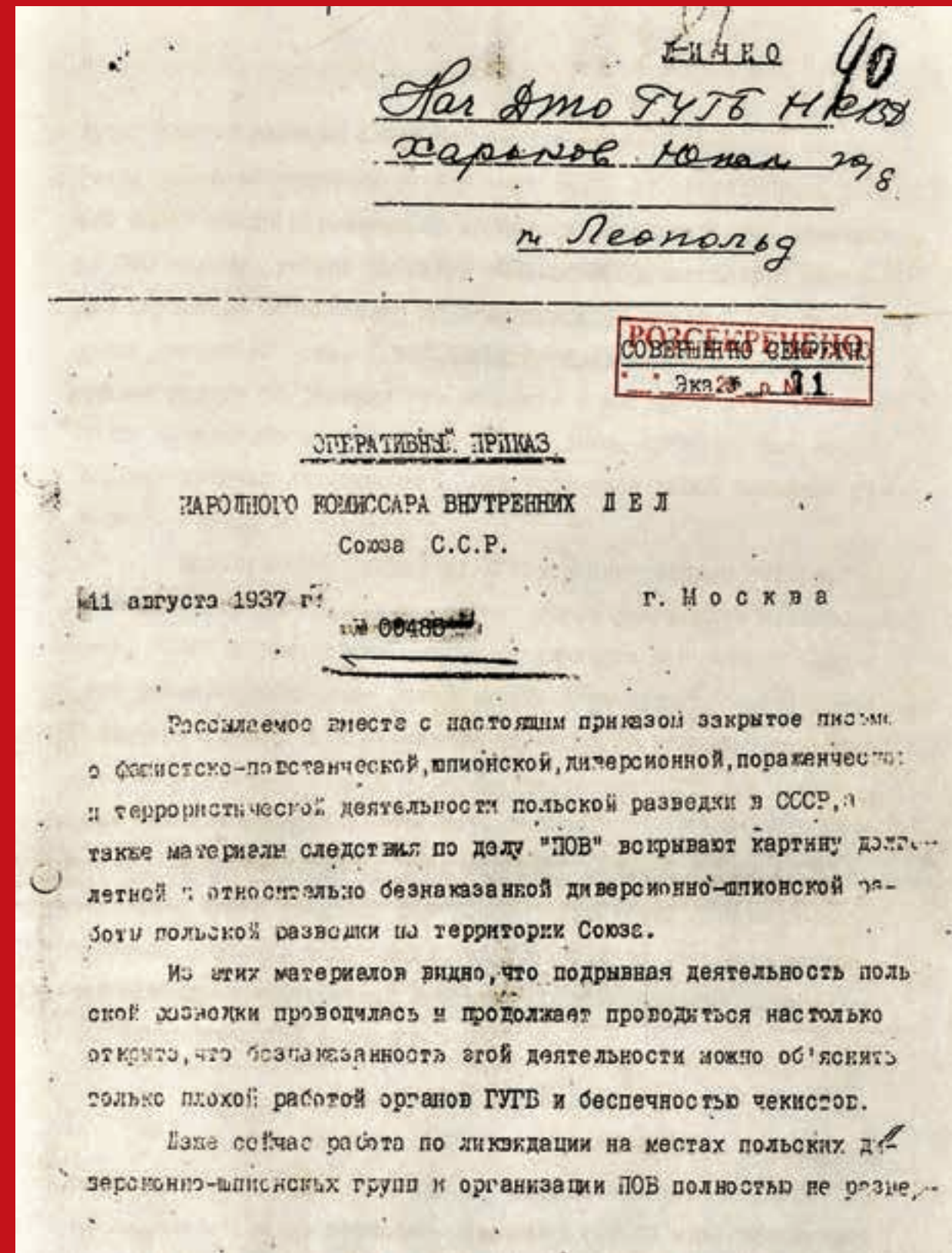
► Rozkaz operacyjny nr 00485 z dnia 11 sierpnia 1937 r. podpisany przez szefa NKWD Nikołaja Jeżowa. Dwa dni wcześniej został on zatwierdzony przez Biuro Polityczne Komitetu Centralnego WKP(b) z Józefem Stalinem na czele. Ze zbiorów HDA SBU

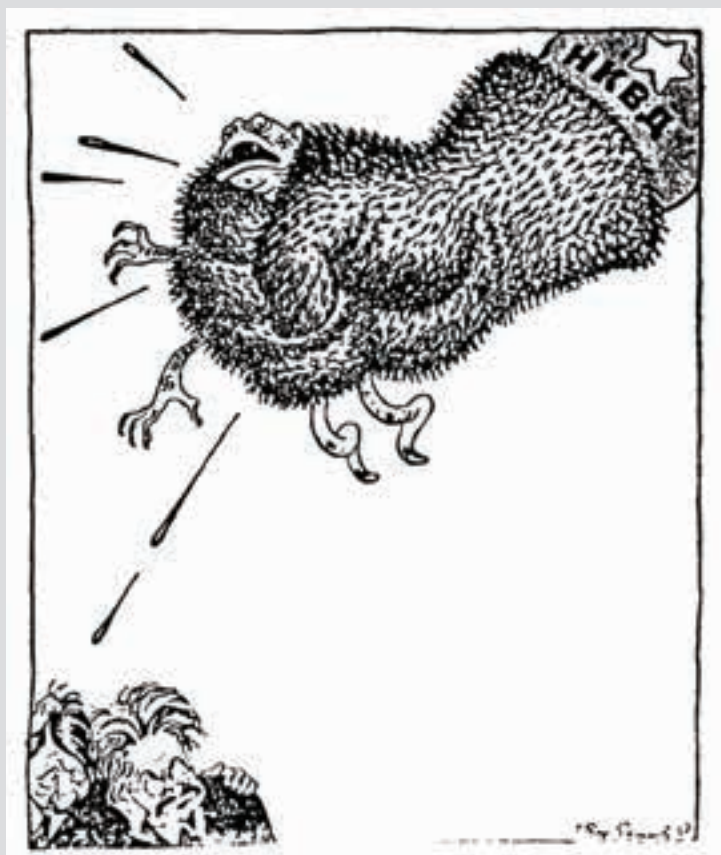
Оперативний наказ № 00485 від 11 серпня 1937 року за підписом шефа НКВС Миколи Єжова. Двома днями раніше його затвердило Політбюро Центрального Комітету ВКП (б) на чолі з Йосифом Сталіним. З фондів ГДА СБУ

gdzie znajdowało się największe skupisko ludności polskiej w ZSRS, osądzono 55 928 osób, z czego 47 327 zamordowano. W ramach „operacji polskiej” ginęli także przedstawiciele innych narodowości, m.in. Ukraińcy, Rosjanie, Białorusini, Żydzi. Wszystkie powyższe „operacje” NKWD zostały zakończone 26 listopada 1938 r.

ROZKAZ JEŻOWA

Wkrótce po rozpoczęciu „operacji kułackiej”, w ramach której przeprowadzono masowe represje wobec przeciwników władzy sowieckiej, szef NKWD Nikołaj Jeżow podpisał 11 sierpnia 1937 r. rozkaz nr 00485 o rozpoczęciu „operacji polskiej”. W porównaniu z „niemiecką”, „grecką”, „fińską” czy „łotewską” była ona największą z „operacji narodowościowych” NKWD w czasie Wielkiego Terroru. Aresztowanych oskarżano o przynależność do nieistniejącej od 1921 r. Polskiej Organizacji Wojskowej (POW), zarzucając im prowadzenie działalności szpiegowsko-wywrotowej na rzecz II RP. Z dokumentów ujawnionych przez historyków rosyjskiego „Memoriału” wynika, że podczas tej akcji aresztowano ponad 143 tys. osób. Spośród nich 139 tys. skazano, w tym co najmniej 111 tys. na karę śmierci (80% spośród aresztowanych). Blisko 30 tys. Polaków zesłano do łagrów. Według rosyjskiego badacza Nikołaja Iwanowa *Polaków zabijano 36 razy częściej niż innych obywateli ZSRS*. Tylko na Ukrainie,





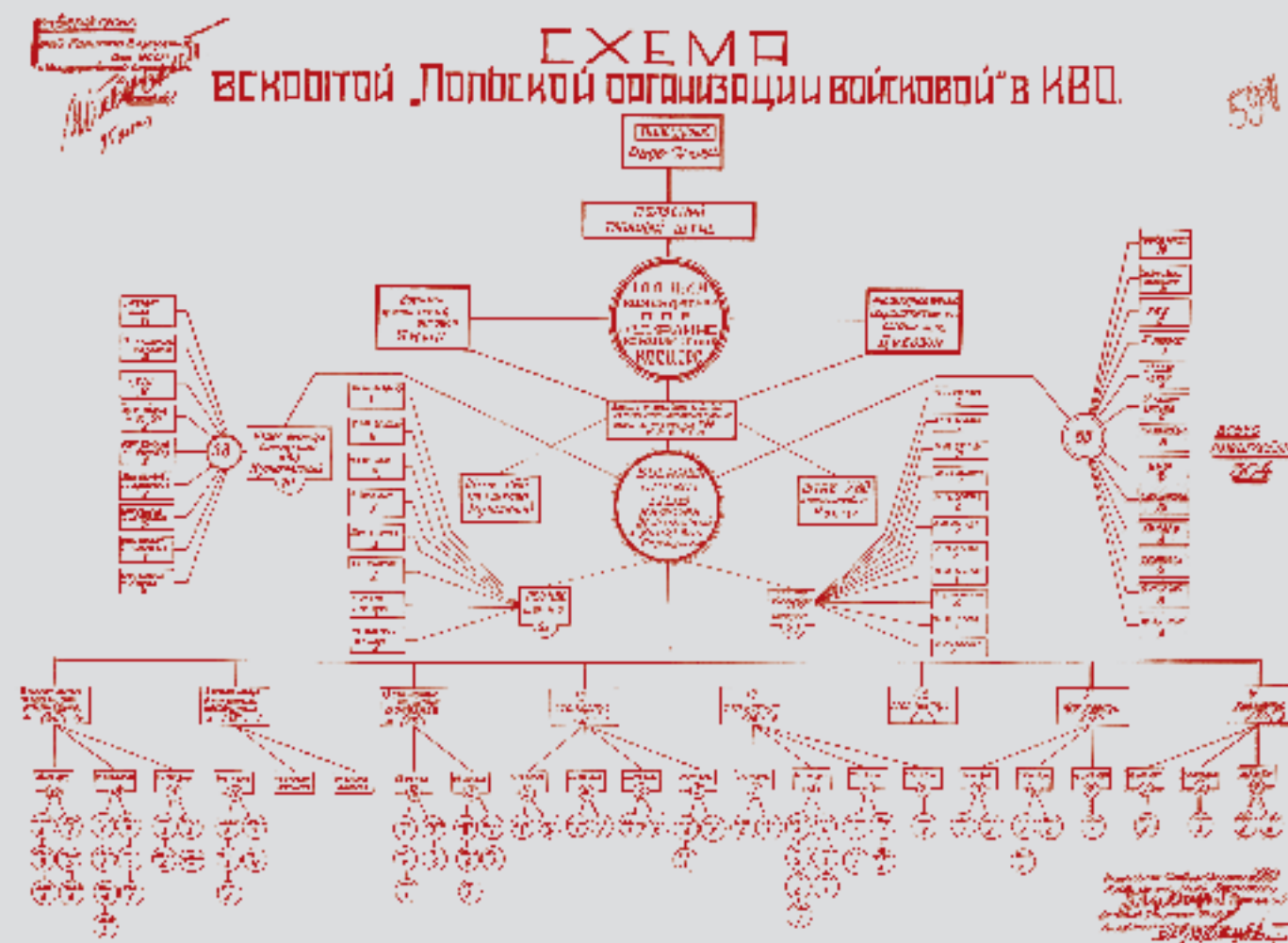
Rysunek satyryczny Borisa Efimowa „Jeżowe rękawice”, zamieszczony w lipcu 1937 r. w sowieckim dzienniku „Prawda”. Fot. domena publiczna

Сатиричний малюнок Бориса Єфимова «Єжові рукавиці», опублікований в радянській газеті «Правда» у липні 1937 р. Фот. Публічне надбання

Невдовзі після початку «куркульської операції», в рамках якої проводились масові репресії щодо «ворогів радянської влади», шеф НКВС Микола Єжов 11 серпня 1937 р. підписав Наказ № 00485 про проведення «польської операції». У порівнянні з «німецькою», «грецькою», «фінською» та «латвійською», вона стала найбільшою серед «національних операцій», проведених НКВС у період Великого терору. Заарештованих звинувачували у членстві в неіснуючій з 1921 року «Польській військовій організації» («ПОВ»), інкримінуючи їм «проведення

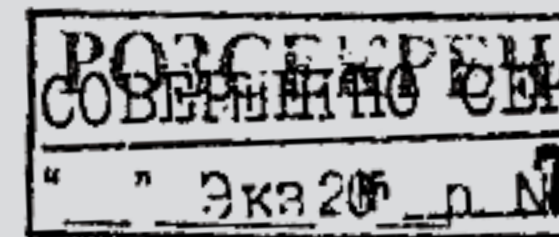
НАКАЗ ЄЖОВА

диверсійно-шпигунської діяльності на користь II РП». На підставі документів, які стали надбанням гласності завдяки історикам російського «Меморіалу», відомо: в рамках операції були заарештовані понад 143 тисячі осіб, 139 тисяч з яких були засуджені, в т.ч. щонайменше 111 091 до смертної кари (80% заарештованих). Близько 30 тисяч поляків були відправлені в табори. За твердженням російського історика Миколи Іванова, поляків убивали у 36 разів частіше, ніж інших громадян СРСР. Лишень в Україні, де було найбільше в СРСР районів компактного проживання польського населення, було засуджено 55 928 осіб, причому 47 327 з них – до смертної кари. У рамках «польської операції» знищували також представників інших національностей, зокрема українців, росіян, білорусів, євреїв. Усі вищезгадані «операції» НКВС були завершені 26 листопада 1938 р.



Schemat „rozpracowanej” przez NKWD Polskiej Organizacji Wojskowej, 1937 r. Ze zbiorów HDA SBU

Схема «вскрытой» органами НКВС Польской военной организации, 1937 р. з фондів ГДА СБУ





МЕХАНІЗМ ЗВРОДНИ МЕХАНІЗМ ЗЛОЧИНУ

Oddział operacyjny NKWD wykonujący egzekucje w okolicach Dołbysza. Dumnie eksponowane zegarki były nagrodą za eksterminację ludności.

Fot. z archiwum S. Kuriaty

Оперативна група НКВС, що займалася виконанням розстрілів у районі Довбиша. Годинники, які з гордістю демонструють чекісти, були їх нагородою за геноцид населення.

Фото: з архіву С. Куряти

Сowiecki плакат пропагандowy z hasłem: „Коś we właściwym czasie!». Автор плакату: Віктор Дені, 1920 р. Зрідло: Wikimedia Commons

Радянський пропагандистський плакат з лозунгом: «Коси вчасно!». Автор плакату Віктор Дені, 1920 р. Джерело: Вікісховище



W celu wykonania rozkazu Jeżowa funkcjonariusze NKWD zbierali wszelkie informacje o Polakach mieszkających na podległym im terenie. Donos, polsko brzmiące nazwisko, kontakt z osobami mieszkającymi w Polsce czy nawet posiadanie polskich książek były dla śledczych wystarczającą podstawą aresztowania. Sprawdzano polskie szkoły, biblioteki, ścigano katolików. Śledztwa były pobieżne. Torturami zmuszano aresztowanych, by przyznawali się do rzekomych win i wydawali kolejne niewinne osoby. Najczęściej oskarżano ich o szpiegostwo, antysowiecką propagandę i agitację, uczestnictwo w organizacji kontrrewolucyjnej, niezgłoszenie do NKWD działalności szpiegowskiej członków najbliższej

rodziny, organizowanie powstania zbrojnego na terytorium ZSRS, sabotaż czy kontakty z obywatelami innego państwa. W pierwszym okresie oskarżonych skazywała „dwójka”, czyli specjalna komisja złożona z szefa miejscowego NKWD i prokuratora. Wyroki zatwierdzane były w Moskwie przez szefa NKWD i prokuratora generalnego ZSRS. W celu przyśpieszenia tego procesu w drugiej połowie września 1938 r. powołano „trójki” – skład dotychczasowych „dwójek” został poszerzony o lokalnego przywódcę partyjnego. Istniały dwie kategorie kary. Pierwsza oznaczała rozstrzelanie, druga – zsyłkę do tzw. poprawczych obozów pracy na okres od 5 do 10 lat. Od wydawanych wyroków nie było apelacji.



Wsiewołod Bалицький, szef NKWD Ukraińskiej SRS. W 1933 r. sfabrykował mit polskiej siatki szpiegowskiej POW jako odpowiedzialnej za klęskę głodu na sowieckiej Ukrainie. Sam stał się ofiarą swojej polityki. W 1937 r. został skazany na śmierć za rzekome uczestnictwo w antysowieckim spisku, a w listopadzie tego roku rozstrzelany. Fot. HDA SBU

Всеволод Балицький, шеф НКВС Української СРР. У 1933 р. сфабрикував міф про польську шпигунську мережу «ПОВ» як винуватицю голоду в радянській Україні. Сам став жертвою власної політики. У 1937 р. був засуджений до смертної кари за «участь в антирадянській змові», а в листопаді того ж року розстріляний. Фото: ГДА СБУ

З метою виконання наказу Єжова співробітники НКВС збирали повну інформацію про поляків, котрі проживали на підвідомчій їм території. Донос, прізвище з польським звучанням, контакти з людьми, котрі проживають у Польщі, ба, навіть наявність польських книжок, були для слідчих достатньою підставою для арешту. Перевіряли польські школи, бібліотеки, переслідували католиків. Слідства велись поверхово. Тортурами змушували заарештованих зізнаватись у нібито скоєних злочинах та видавати наступних невинних людей. Найчастіше заарештованих звинувачували у шпигунстві, антирадянській пропаганді і агітації, участі в контрреволюційній організації, неповідомленні НКВС про шпигунську

діяльність найближчих членів сім'ї, організації збройного повстання на території СРСР, саботажі або у контактах з громадянами іншої держави. На першому етапі вирок обвинуваченим виносили «двійки», тобто спеціальні комісії у складі шефа місцевого управління НКВС і прокурора. Вироки затверджувались у Москві шефом НКВС і генеральним прокурором СРСР. З метою прискорення цього процесу, в другій половині вересня 1938 р., були створені «трійки» – до складу раніше існуючих «двійок» включили місцевих партійних керівників. Були дві категорії покарань: «перша» – розстріл, «друга» – заслання у т.зв. виправно-трудова табори на строк від 5 до 10 років. Постановлений «трійкою» вирок не підлягав оскарженню.

Kolejny rozkaz Jeżowa, nr 00486 z 15 sierpnia 1937 r., zawierał szczegółową instrukcję, jak należy postępować z żonami i dziećmi „szpiega” lub „wroga ludu”: *W stosunku do każdej aresztowanej i każdego niebezpiecznego społecznie dziecka od 15 roku życia wszczytna się postępowanie śledcze [...]. Żony zdrajców ojczyzny zostają skazane w zależności od tego, jak bardzo są społecznie niebezpieczne, na minimum 5–8 lat obozu. Niebezpieczne społecznie dzieci skazanych, w zależności od wieku, stopnia niebezpieczeństwa i możliwości poprawy, zostają uwięzione w obozach, koloniach pracy NKWD lub w domach dziecka o specjalnym reżimie. [...] Oskarżone żony zdrajców ojczyzny, które nie zostały aresztowane*

RODZINNE TRAGEDIE

z powodu choroby i chorych dzieci, po wyzdrowieniu należy aresztować i skierować do obozu. Żony zdrajców ojczyzny, które karmią piersią po wydaniu wyroku należy bezzwłocznie aresztować i skierować do obozu [...] Dzieci karmione piersią są kierowane razem ze skazanymi matkami do obozów, skąd po osiągnięciu 1–1,5 roku są przenoszone do domów dziecka i żłobków Ludowych Komisariatów Zdrowia.

Winnica 1943 r., Ukrainka Gawriłowa poszukująca ciała swojego męża wśród zwłok ekshumowanych. W trakcie prac odkryto ponad 9 tysięcy ciał ofiar stalinowskich represji z lat 1937–1938. Około 3 tysięcy z nich prawdopodobnie było Polakami. Fot. CPKFFA Ukrainy im. H. S. Przenycznoho

Вінниця 1943 р., Українка Гаврилова шукає тіло свого чоловіка серед останків ексгумованих. У ході розкопок було виявлено понад 9 тисяч тіл жертв сталінських репресій 1937–1938 років. Близько 3 тисяч з них, ймовірно, були поляками. Фото: ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного

В получении настоящего приказа приступите к репрессированию жен изменников родины, членов право-троцкистских шпионско-диверсионных организаций, осужденных Военной Коллегией и военными трибуналами по I-й и 2-й категориям, начиная с 1 августа 1936 года.

ТРАГЕДІЇ СІМЕЙ

В черговому наказі Єжова, № 00486 від 15 серпня 1937 р., дається детальна інструкція, як слід поступати з дружинами та дітьми «шпигунів» та «ворогів народу»: *На кожную заарештовану та на кожную соціально небезпечну дитину старшу 15-річного віку заводиться слідча справа [...]. Дружини засуджених зрадників батьківщини підлягають ув'язненню в таборах на строк не менше 5-8 років, залежно від рівня соціальної небезпеки. Соціально небезпечні діти засуджених, залежно від їх віку, рівня небезпеки та можливостей виправлення, підлягають ув'язненню в таборах або виправно-трудовах колоніях НКВС, або розміщенню в дитячих будинках особливої режиму. [...] Засуджені дружини*

зрадників батьківщини, що не були заарештовані у зв'язку з хворобою або наявністю в них хворих дітей, після одужання, підлягають арешту та відправленню в табір. Дружини зрадників батьківщини, які мають грудних дітей, після ухвалення вироку, підлягають негайному арештові і відправленню в табір [...]. Грудні діти, відправляються разом з їх засудженими матерями в табори, звідки, після досягнення 1 – 1,5 року, передаються в дитячі будинки та ясла Народних комісаріатів з охорони здоров'я.

РОЗСЕКРЕЧЕНО

20 р. №

НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ПО УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2 РАНГА

г-ну ДЕНДЕРСКОМУ

гор. Киев.

~~ГОВЕРНЕННО СЕКРЕТНО.~~

ОПЕРАТИВНЫЙ ПРИКАЗ

НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ССР

С С Р.

15 августа 1937 г.

гор. Москва.

№ 00486.

С получением настоящего приказа приступите к репрессированию всех изменников родины, членов право-троцкистских шпионско-диверсионных организаций, осужденных Военной Коллегией и военными трибуналами по I-й и 2-й категориям, начиная с 1 августа 1936 года.



▲ Maria Reus, córka Franciszka, ur. w 1894 r. i zamieszkała w Satanowie, narodowość polska (obywatelstwo ZSRS). Oskarżona została o to, że była żoną rozstrzelanego za kontrrewolucyjną działalność szpiegowską Stepana Reusa (narodowości ukraińskiej) oraz że spotykała się w swoim mieszkaniu z żonami innych represjonowanych mężów. W 1938 r. została zesłana do Kazachstanu jako *element społecznie niebezpieczny*. Pozostawiła wtedy trójkę dzieci w wieku 20, 18 i 11 lat. Ze zbiorów PAO w Chmielnickim

Марія Францівна Реус, 1894 р.н., уродженка і жителька м. Сатанова, полька, громадянство СРСР. Звинувачувалась у тому, що була дружиною розстріляного за контрреволюційну шпигунську діяльність Степана Реуса (української національності), а також у тому, що в своїй квартирі збирала дружин інших репресованих. У 1938 р., як *соціально небезпечний елемент*, була заслана в Казахстан. Залишила трьох дітей: 20-річного, 18-річного і 11-річного віку. з фондів ДАХО

◀ Strona z rozkazu operacyjnego szefa NKWD Nikołaja Jeżowa nr 00486 z 15 sierpnia 1937 r. Ze zbiorów HDA SBU

Сторінка з Оперативного наказу шефа НКВС Миколи Єжова № 00486 від 15 серпня 1937 р. з фондів ГДА СБУ

***Od dziś nie jesteśmy więcej
Polakami, jak chcemy żyć,
musimy przestać mówić
po polsku.***

Jan Trybel, świadek ludobójstwa

***Віднині ми не поляки,
якщо хочемо жити, мусимо
припинити розмовляти
польською мовою.***

Ян Трибел, свідок геноциду

Inszenizacja rewizji.
Grupa Rekonstrukcyjno-Filmowa Bemowo,
fot. C. Pomykało

Інсценізація обшуку.
Група історичної кіно-реконструкції
«Бемово», фот. Ц. Помикало



РАССТРЕЛЯТЬ

ИМУЩЕСТВО ЛИЧНО ЕМУ

ПРИНА

КО

Ь.



Józef CZEWSKI

Józef Czewski, syn Seweryna, ur. 1910 r. w Kamieńcu Podolskim, narodowość polska (obywatelstwo ZSRS).

Ze zbiorów PAO w Chmielnickim

Юзеф Северинович Чевський, 1910 р.н., уродженець і мешканець м. Кам'янця-Подільського, поляк, громадянство СРСР. з фондів ДАХО

W maju 1938 r. NKWD z Kamieńca Podolskiego aresztowało 66 osób podejrzanych o członkostwo w Polskiej Organizacji Wojskowej. Wśród nich znalazł się Józef Czewski, szofer zakładu kamienniarского. Oskarżony został o to, że był członkiem POW, prowadził kontrrewolucyjną agitację i przygotowywał się do popełnienia aktów dywersyjnych w czasie [przyszłej] wojny i wzywał do powstania. Śledczy zarzucali Czewskiemu także utrzymywanie kontaktów z bratem, który wyjechał do Polski. Postanowieniem trójki NKWD z 20 września 1938 r. został rozstrzelany, a jego osobiste mienie skonfiskowane. Pozostawił żonę Eugenię i dziesięcioletnią córkę. Podczas

rewizji akt sprawy 31 marca 1958 r. śledczy zapisał: *Na podstawie przeglądu materiałów archiwalnych sprawy wymienionych 66 osób należy stwierdzić, że nie było wystarczającego materiału dowodowego dla postawienia im zarzutów karnych. [...] W toku rewizji sprawy ustanowiono, że w obwodzie Kamieniec Podolski nigdy nie istniała komórka POW, a więc nie istnieli jej członkowie ani kierownictwo, a oskarżenie tych osób było wymysłem ówczesnych pracowników NKWD. Na podstawie powyższego [wobec następujących osób] wyroki skazujące uchylić i sprawę umorzyć z powodu braku dowodów winy. Józef Czewski został pośmiertnie zrehabilitowany 5 czerwca 1958 r.*



Postanowienie o aresztowaniu Józefa Czewskiego.
Ze zbiorów PAO w Chmielnickim

Постанова про арешт Юзефа Чевського.
З фондів ДАХО

Юзеф ЧЕВСЬКИЙ

У травні 1938 р. УНКВС по Кам'янець-Подільській області заарештувало 66 осіб, яким інкримінували членство в Польській військовій організації. Серед них був також Юзеф Чевський, 28-річний водій алебастрового заводу. Його обвинувачували в тому, що був членом «ПОВ», вів контрреволюційну агітацію, готувався до вчинення диверсійних актів під час війни і закликав до повстання. Слідчі інкримінували Чевському також підтримання контактів з братом, який виїхав до Польщі. На підставі Постанови особливої трійки НКВС від 20 вересня 1938 р. був розстріляний, а його особисте майно – конфісковане. Залишив дружину Євгенію та десятимі-

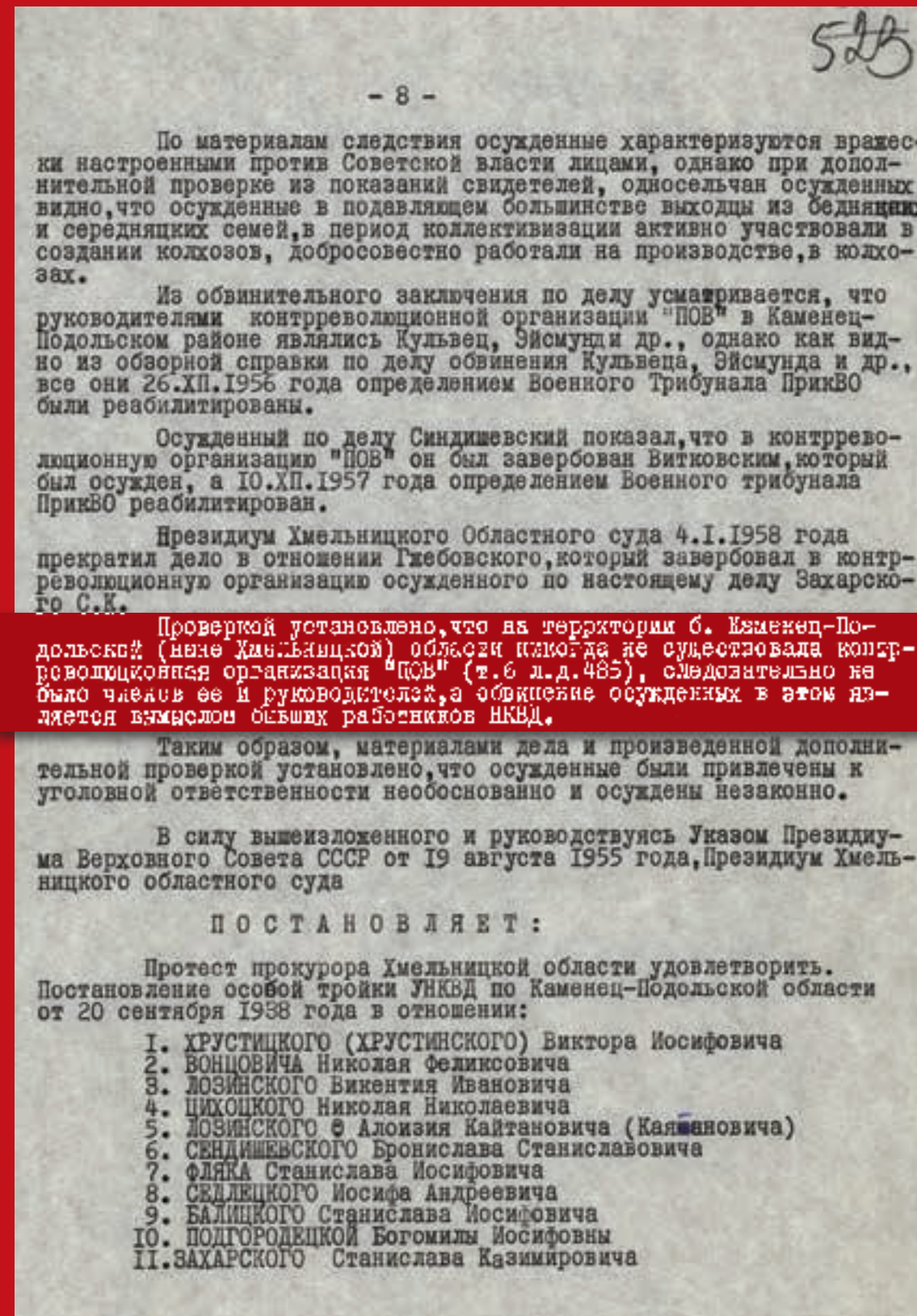
сячну доньку. Під час перевірки матеріалів справи 31 березня 1958 р. слідчий резюмував: *На підставі перегляду архівних матеріалів справи вищезгаданих 66 людей, слід констатувати, що матеріалів для притягнення їх до кримінальної відповідальності було недостатньо.* [...] В ході перевірки справи встановлено, що у Кам'янець-Подільській області організація «ПОВ» ніколи не існувала, а отже не існувало її членів і керівництва, а обвинувачення засуджених за звинуваченням у цьому людей – видумка колишніх працівників НКВС. *На підставі вищевикладеного постанову особливої трійки [стосовно нижче вказаних осіб...] відмінити, а справу закрити за недоведеністю звинувачення.* Юзеф Чевський реабілітований посмертно 5 червня 1958 року.

◀ Postanowienie trójki NKWD z 20 września 1938 r. Czewskiego Josifa Sewerynowicza za przynależność do POW: rozstrzelać, a jego osobiste mienie skonfiskować. Ze zbiorów PAO w Chmielnickim

Постанова трійки НКВС від 20 вересня 1938 р. Чевського Юзефа Севериновича за приналежність до «ПОВ» – розстріляти, а його особисте майно – конфіскувати. з фондів ДАХО

► Ósma strona postanowienia Prezydium chmielnickiego sądu obwodowego z fragmentem mówiącym, że w Kamieńcu Podolskim nigdy nie istniała komórka POW. Ze zbiorów PAO w Chmielnickim

Восьма сторінка постанови Президії Хмельницького обласного суду з фрагментом, у якому йдеться про те, що у Кам'янці-Подільському ніколи не існувало організації «ПОВ». з фондів ДАХО





SPRAWA Andrieja JAMKOWEGO i 32 INNYCH OSKARŻONYCH

W ramach „operacji polskiej” byli przesładowani nie tylko Polacy. W marcu 1938 r. NKWD obwodu winnickiego aresztowało 33 mężczyzn ze wsi Zozowo, Aleksandrowka i Rotmistrowka. Jedenastu z nich było narodowości ukraińskiej. Oskarżeni zostali o przynależność do *kontrrewolucyjnej polskiej nacjonalistycznej organizacji POW*. Mieli truć bydło, niszczyć maszyny rolnicze, sabotować plany produkcyjne kolchozu, a na wypadek wojny – podpalać zapasy zboża i niszczyć drogi kolejowe. Wszyscy wymienieni w sprawie „Andrieja Jamkowego i 32 innych [...]”, oskarżeni według protokołu NKWD z 22 września 1938 r., zostali rozstrzelani, a ich mienie zostało skonfiskowane. 24 maja 1960 r. po zakoń-

czeniu rewizji sprawy śledczy KGB napisał: *w byłym Zarządzie NKWD obwodu winnickiego w latach 1937–1938 miało miejsce rażące naruszenie prawa, aresztowani byli ludzie bez dowodów na ich przestępczą działalność, podczas przesłuchań miało miejsce fałszowanie dokumentów śledztwa, a prowadzący śledztwo Zaputriajew w 1941 r. został skazany za naruszenia prawa. Na podstawie powyższego wnoszę, by Postanowienie trójki Zarządu NKWD obwodu winnickiego z 22 września 1938 r. [wobec następujących osób...] uchylić, a sprawę umorzyć z powodu braku dowodów winy.*

◀ Więzienie NKWD w Winnicy w 1943 r. Zdjęcie z raportu „Amtliches Material zum Massenmord von Winniza” (Oficjalne materiały dotyczące masowego mordu w Winnicy), Berlin, 1944 r. Reprodukacja A. Zechenter

Тюрма НКВС у Вінниці в 1943 році. Фото з рапорту «Amtliches Material zum Massenmord von Winniza» («Офіційні матеріали про масове знищення у Вінниці»), Берлін, 1944 р. Репродукція А. Зехентер

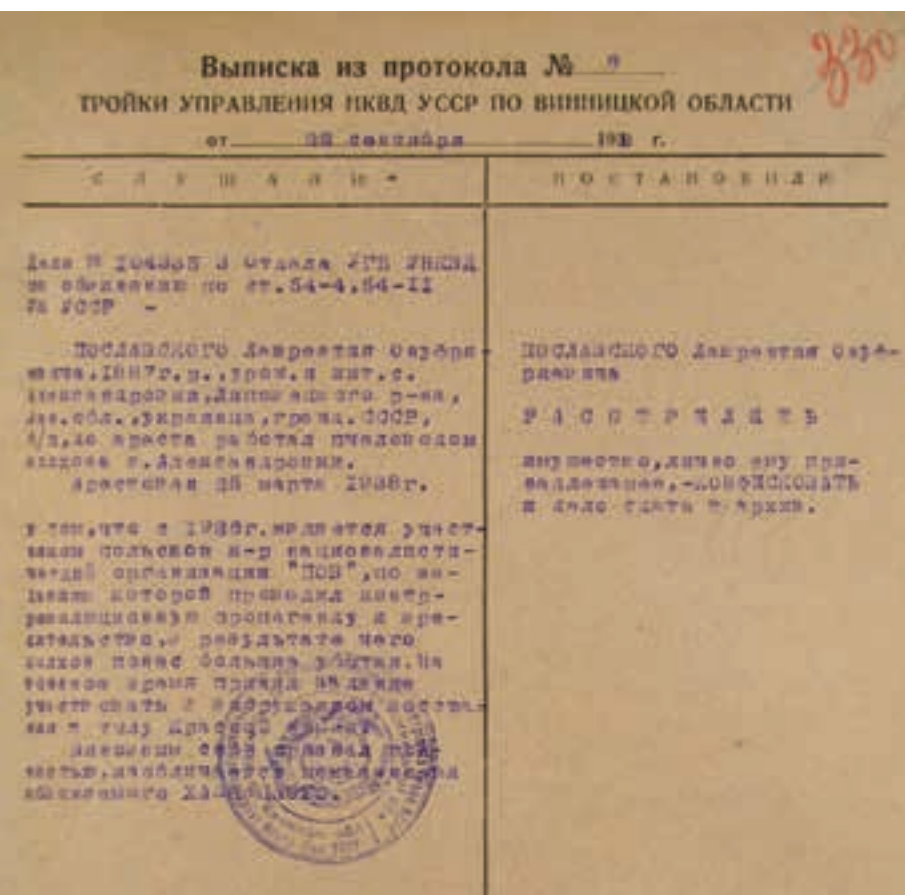
▶ Wykaz 33 aresztowanych osób. Pierwszy z listy: Albin Zadernowski został wyłączony ze sprawy. Pozostali zostali rozstrzelani. Ze zbiorów PAO w Winnicy

Список 33 заарештованих осіб. Перший у списку – Альбін Задерновський – був виключений зі справи. Інших було розстріляно. З фондів ДАВО



1. ~~ЗАДЕРНОВСКИЙ Альбин Генрихович~~
- ✓ 2. ~~УМНОВОЙ Андрей Антонович~~
- ✓ 3. ~~УХАНАЦКИЙ Александр Матвеевич~~
- ✓ 4. ~~ШАТКОВСКИЙ Станислав Иванович~~
- ✓ 5. ~~УРОПИВНИЦКИЙ Петр Казимирович~~
- ✓ 6. ~~ДРАВОВИЧ Лука Васильевич~~
- ✓ 7. ~~КУЧЕВСКИЙ Платон Андреевич~~
- ✓ 8. ~~УБРАСНОСЕЛЬСКИЙ Павел Леонтьевич~~
- ✓ 9. ~~УБРОДСКИЙ Василий Фадеевич~~
- ✓ 10. ~~СОБОЛЕВСКИЙ Иван Дмитриевич~~
- ✓ 11. ~~УХАНАЦКИЙ Семен Федорович~~
- ✓ 12. ~~УСКОМАРОВСКИЙ Иосиф Войцехович~~
- ✓ 13. ~~УХАНАЦКИЙ Сергей Григорьевич~~
- ✓ 14. ~~УРОПИВНИЦКИЙ Франц Валентинович~~
- ✓ 15. ~~УЛЕБЦОВСКИЙ Николай Леонтьевич~~
- ✓ 16. ~~УСТАДНЕВСКИЙ Марьян Францевич~~
- ✓ 17. ~~УСКОМАРОВСКИЙ Иван Томашевич~~
- ✓ 18. ~~УРОЗАКЕВИЧ Семен Филиппович~~
- ✓ 19. ~~УСВИРСКИЙ Деонисий Карлович~~
- ✓ 20. ~~УДЫМБОВСКИЙ-УВЕРДИНСКИЙ Константин~~
- ✓ 21. ~~УПОСЛАВСКИЙ Лаврентий Онуфриевич~~
- ✓ 22. ~~УХМЕЛЬНИЦКИЙ Филипп Андреевич~~
- ✓ 23. ~~УРУЖАНСКИЙ Николай Варфоломаевич~~
- ✓ 24. ~~УДЕМПИЦКИЙ Кароль Адамович~~
- ✓ 25. ~~УПОСЛАВСКИЙ Яков Онуфриевич~~
- ✓ 26. ~~УКУЗНЯРСКИЙ Марк Иванович~~
- ✓ 27. ~~УСВИРСКИЙ Павел Петрович~~
- ✓ 28. ~~УСВИРСКИЙ Марк Иосифович~~
- ✓ 29. ~~УВАРСКИЙ Кирилл Акимович~~
- ✓ 30. ~~УМЕЛЬНИЧУК Иван Федорович~~
- ✓ 31. ~~УБРОДСКИЙ Павел Дмитриевич~~
- ✓ 32. ~~УСЛИВИНСКИЙ Тадеуш Андреевич~~
- ✓ 33. ~~УДОМАШЕВСКИЙ Петр Марцевич~~
- ✓ 34. ~~УДРАГОМИРЕЦКИЙ Григорий Петрович~~

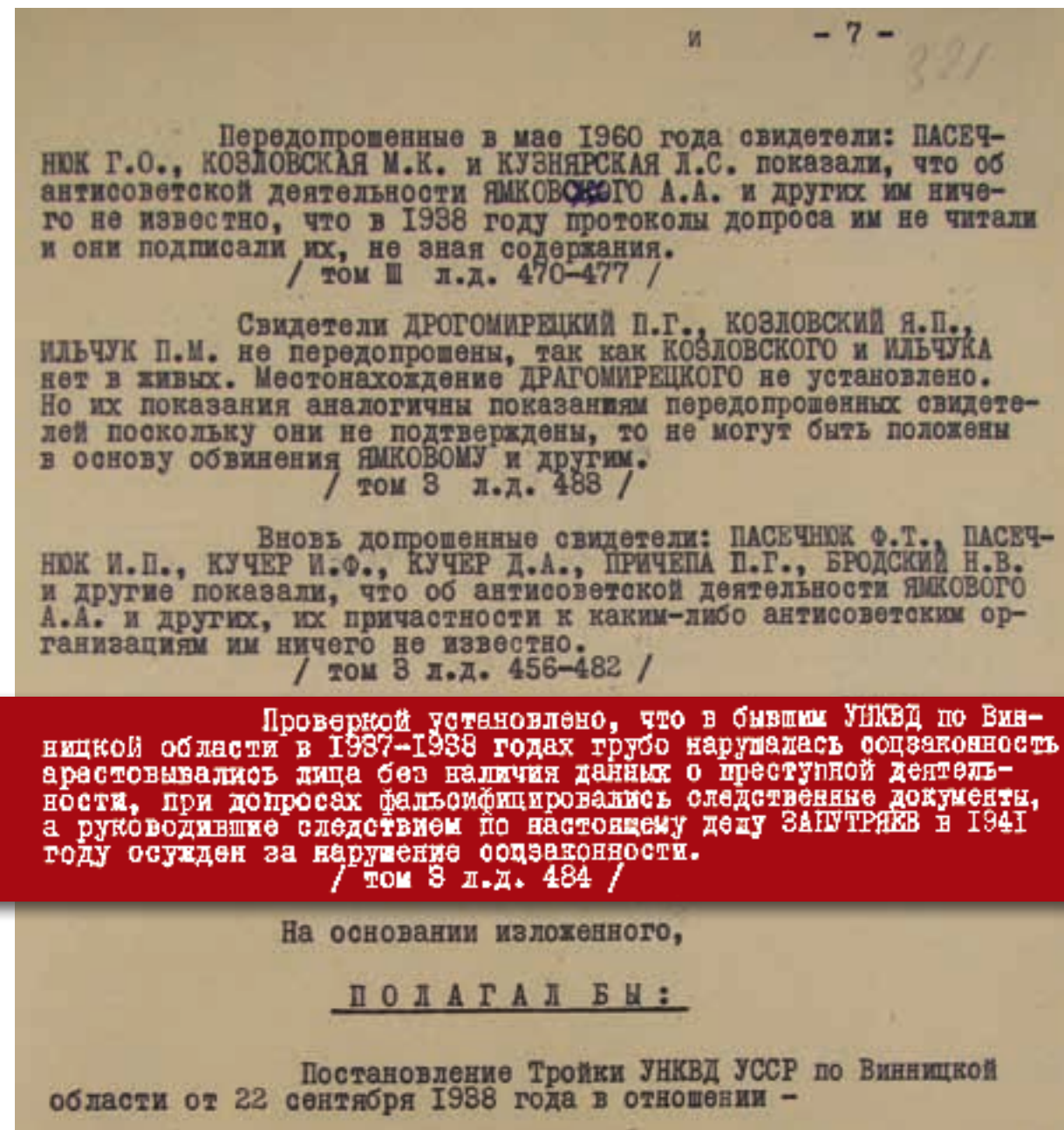
СПРАВА «Андрія ЯМКОВОГО І 32-Х»



Wypis z akt. Postanowienie trójki NKWD w Winnicy z 22 września 1938 r. o rozstrzelaniu jednej z 33 osób ze sprawy „Andrieja Jamkowego i 32 [...]” – Ławrientija Onufrijewicza Posławskiego, narodowości ukraińskiej (obywatela ZSRS). Ze zbiorów PAO w Winnicy

Витязь з матеріалів справи: Постанова трійки УНКВС по Вінницькій області від 22 вересня 1938 р. про розстріл однієї із 33 осіб, що проходили по справі «Андрія Ямкового і 32-х» – Лаврентія Онуфрійовича Пославського, українця, громадянство СРСР. з фондів ДАВО

В рамках «польської операції» до кримінальної відповідальності притягували не лише поляків. У березні 1938 р. УНКВС по Вінницькій області заарештувало 33 чоловіків із сіл Зозів, Олександрівка і Ротмистрівка. Одинадцяттеро з них були за національністю українцями. Їх звинуватили у приналежності до контрреволюційної польської націоналістичної організації «ПОВ» та інкримінували отруєння худоби, ламання сільськогосподарських машин, зрив виробничих планів колгоспу, а також у тому, що на випадок війни вони мали завдання здійснювати підпали комор із зерном та диверсії на залізниці. Всі, хто проходив по справі «Андрія Ямкового і 32-х», були обвинувачені згідно з протоколом трійки НКВС від 22 вересня 1938 р. та розстріляні, а їх особисте майно – конфісковане. 24 травня 1960 р., після закінчення перевірки справи, слідчий УКДБ написав: *в колишньому УНКВС по Вінницькій області у 1937–1938 роках грубо порушувалась соціалістична законність, заарештовувались особи без наявності даних про їх злочинну діяльність, в ході допитів фальсифікувались слідчі документи, а керуючий слідством по цій справі Запутряєв у 1941 році був засуджений за порушення законності. На підставі вищевикладеного пропоную: Постанову трійки УНКВС по Вінницькій області від 22 вересня 1938 р. [стосовно нижче вказаних осіб...] відмінити, а справу закрити за недоведеністю звинувачення.*



Fragment postanowienia śledczego KGB w Winnicy z 24 maja 1960 r. mówiący o rażącem naruszeniu prawa w Zarządzie NKWD obwodu winnickiego w latach 1937–1938. Ze zbiorów PAO w Winnicy

Фрагмент постанови слідчого УКДБ по Вінницькій області від 24 травня 1960 р., в якому йдеться про грубі порушення законності в УНКВС по Вінницькій області у 1937–1938 рр. з фондів ДАВО

***Być Polakiem w ZSRR w 1938 r.
to to samo, co być Żydem w III Rzeszy***

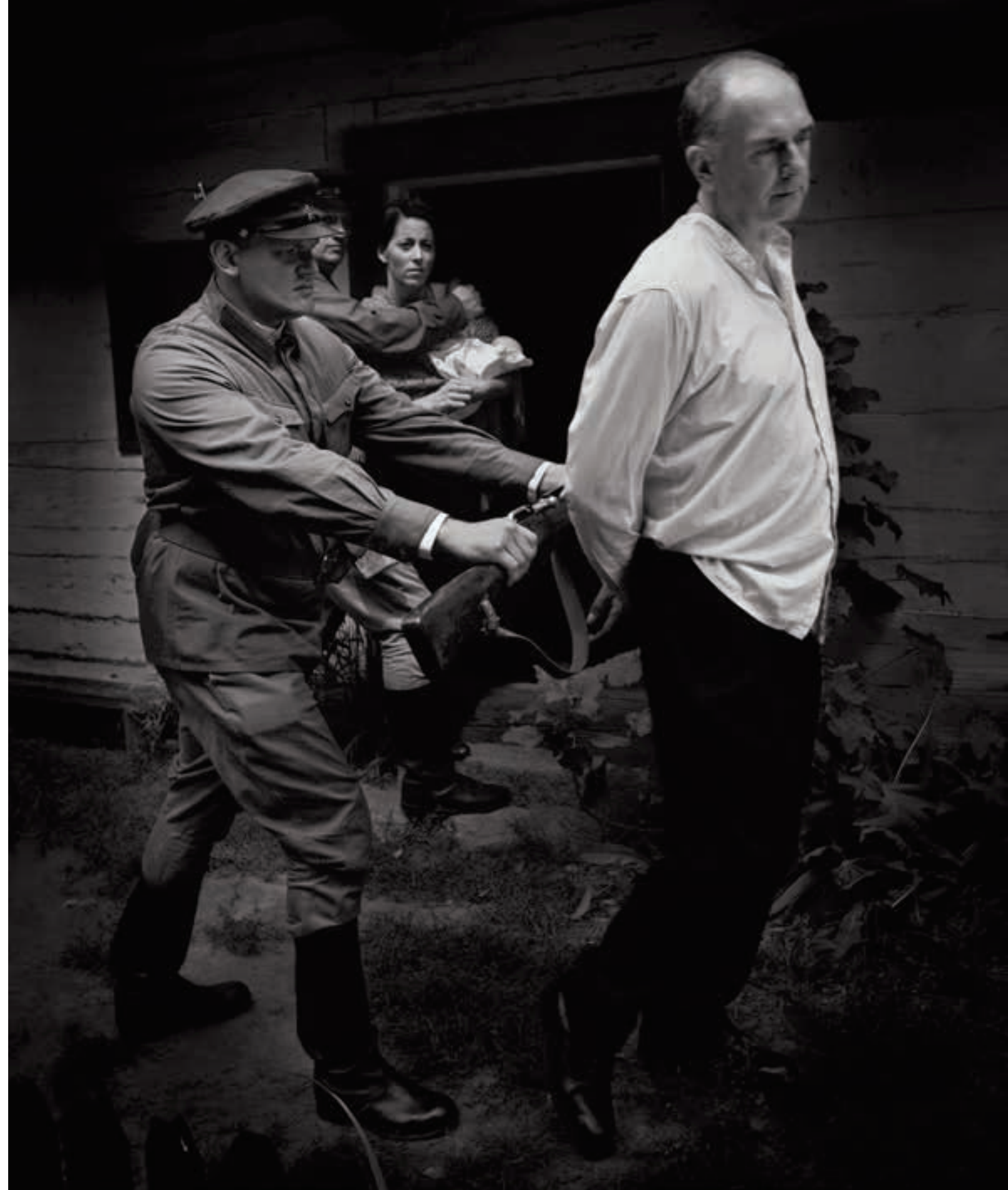
Helena Trybel, świadek ludobójstwa, matka Jurija Jechanurowa
– premiera Ukrainy w latach 2005–2006

***Бути поляком в СРСР у 1938 р.
означало те саме, що бути
євреєм в III Рейху***

Гелена Трибель, свідок геноциду, мати Юрія Єханурова
– прем'єр-міністра України у 2005–2006 рр.

Inscenizacja aresztowania.
Grupa Rekonstrukcyjno-Filmowa Bemowo,
fot. C. Pomykało

Інценізація арешту.
Група історичної кіно-реконструкції «Бемово»,
фот. Ц. Помикало



4-го августа 1957 г.
№ 0831

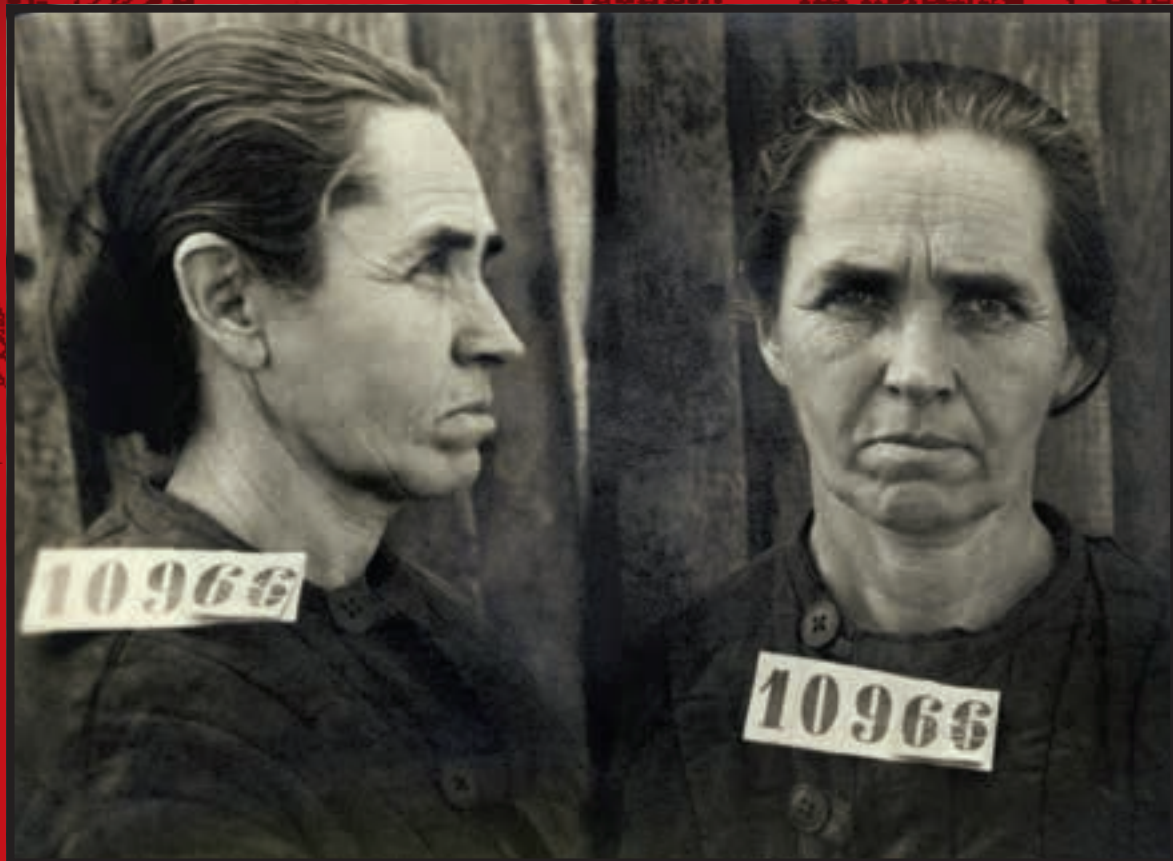
КОПИЯ: НАЧАЛЬНИКУ СПЕЦОТДЕЛА У
ОБЛ.

г.Оде

г.Оде

РУ ОДЕССКОГО
ОКРУГА

г.Оде



Kazimiera NOWAKOWSKA

Kazimiera Nowakowska, córka Leona, ur. 1889 r., zamieszkała w mieście Kotowsk, narodowość polska (obywatelstwo ZSRS). Ze zbiorów PAO w Odessie

Казимира Леонівна Новаковська, 1889 р.н., жителька міста Котовськ, полька, громадянство СРСР. з фондів ДАОО

Jeszcze raz mówię, że o kontrrewolucyjnej działalności swojego męża [...] nic nie wiem. W mojej obecności jakichkolwiek kontrrewolucyjnych rozmów nie było. Tak podczas przesłuchania broniła się Kazimiera Nowakowska. Jej mąż Feliks został skazany decyzją NKWD z 1 października 1937 r. na karę śmierci. Oskarżony został o aktywne uczestnictwo w polskiej kontrrewolucyjnej szpiegowsko-dywersyjnej organizacji sabotażowej, istniejącej jakoby w zakładzie taborowo-remontowym stacji kolejowej Kotowsk. Nowakowska została aresztowana jako żona skazanego „szpiega” i „wroga ludu”. Podczas przesłuchania martwiła się o swoich dwóch pełnoletnich synów oraz o siedemnastoletnią córkę: w chwili mojego aresztu gdzieś ją zabrano i nie wiem, gdzie obecnie przebywa. W akcie oskarżenia zarzucono jej, że chociaż wiedziała o kontrre-

wolucyjnej działalności męża, nie poinformowała o tym organów władzy sowieckiej. Postanowieniem Kolegium Specjalnego NKWD z sierpnia 1938 r. została zesłana jako społecznie niebezpieczny element na 5 lat do Kazachstanu. 20 marca 1957 r. w zażaleniu na wyrok do Trybunału Wojskowego Odeskiego Okręgu Wojskowego napisano: Postanowienie Kolegium Specjalnego nie może pozostać w mocy i należy je unieważnić ze względu na to, że w sprawie brak jest dowodów winy K. Nowakowskiej, a ona do inkryminowanych jej czynów się nie przyznała. 4 kwietnia 1957 r. wyrok wobec Kazimierzy Nowakowskiej został uchylony, sprawę umorzono z powodu braku znamion przestępstwa i nakazano zwrot obligacji skonfiskowanych jej podczas rewizji w mieszkaniu.



Wypis z protokołu Kolegium Specjalnego NKWD ZSRS z 28 sierpnia 1938 r.: K. Nowakowska jako społecznie niebezpieczny element podlega zesłaniu do Kazachstanu na okres 5 lat, licząc od 9 października 1937 r. Ze zbiorów PAO w Odessie

Витяг з протоколу Особливої Народи при НКВС СРСР від 28 серпня 1938 р.: К. Новаковську, як соціально небезпечний елемент, заслати в Казахстан строком на 5 років, рахуючи строк з 9 жовтня 1937 р. з фондів ДАОО



Wojciech PIRÓG

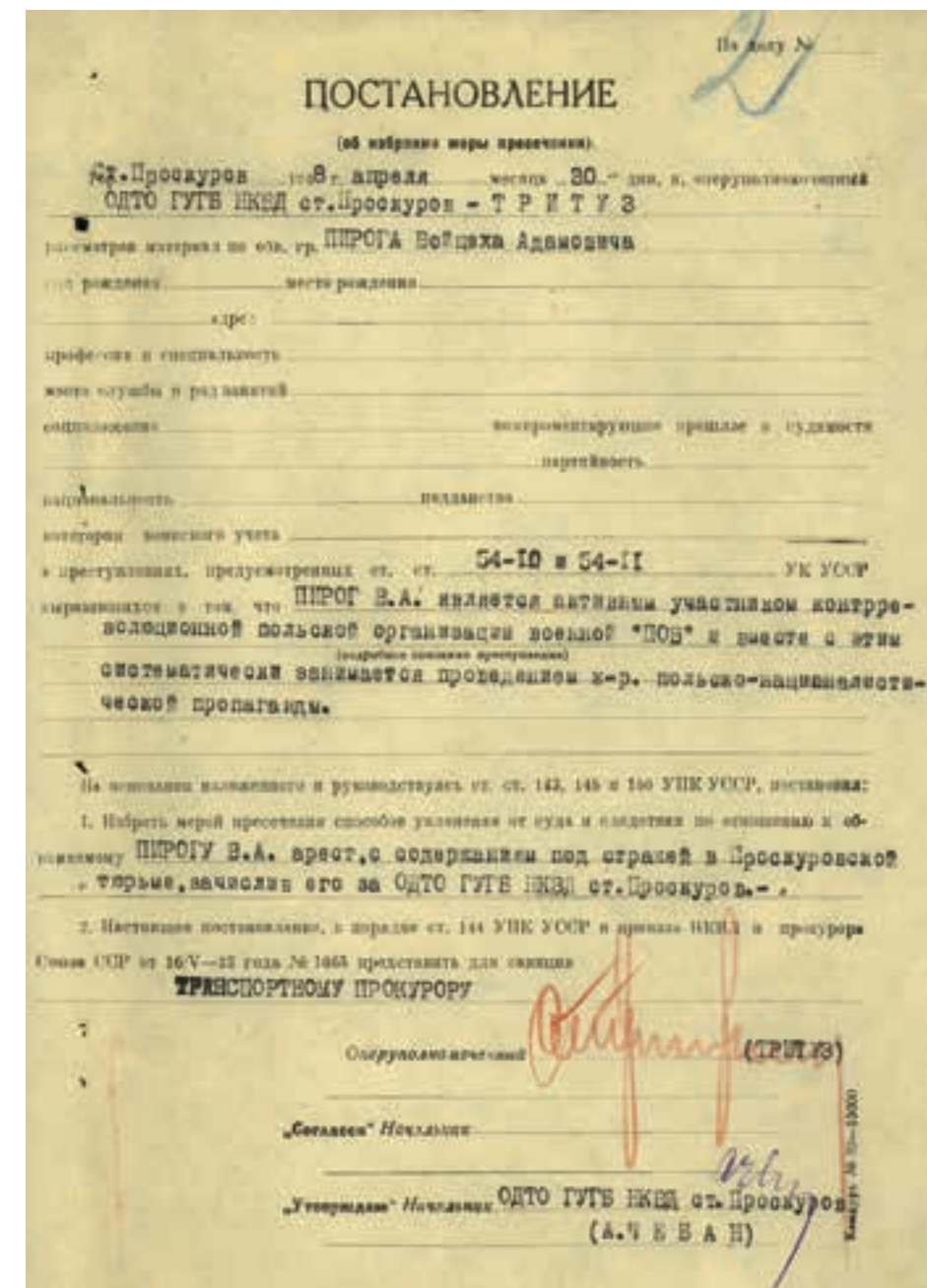


Wojciech Piróg, syn Adama, ur. 1913 r. we wsi Greczany, narodowość polska (obywatelstwo ZSRS). Ze zbiorów PAO w Chmielnickim

Войцех Адамович Пирог, 1913 р.н., уродженець і житель с. Гречани, поляк, громадянство СРСР. З фондів ДАХО

Пригем; прошу Ващого розширення
них вислати мне справку о ре-
абилитации моего брата.

Na zakończenie przesłuchania, w odręcznym liście do naczelnika NKWD oddziału Greczany, Wojciech Piróg przyznał się do wszystkich zarzucanych mu czynów. W ostatnim zdaniu napisał: *proszę organy śledcze, by miały na względzie moją rodzinę i to, co zrobiłem dobrego, [i] dały mi możliwość zmiany i usprawiedliwienia przed narodem radzieckim swoich czynów i stania się pełnoprawnym obywatelem ZSRS.* W ten sposób chciał ratować najbliższych: żonę Marię, ośmioletnią córkę i czteroletniego syna. Po półrocznym pobycie w areszcie 24 października 1938 r. został oskarżony o to, że był członkiem POW, która w przypadku wojny miała zostać użyta w celu organizacji zbrojnego powstania przeciw władzy radzieckiej i prowadzenia aktów dywersyjnych na kolei. Wyrokiem trójki NKWD obwodu kijowskiego Wojciech Piróg został rozstrzelany 26 października 1938 r., a jego mienie zostało skonfiskowane. Nie wiadomo, jaki los spotkał żonę skazanego. Jego siostra w liście z lipca 1958 r. do Prokuratora Okręgowego miasta Chmielnicki pisze: *jako opiekunka jego małoletnich dzieci – syna i córki – proszę o informację, czy sprawa mojego brata została umorzona z powodu braku dowodów winy.* Prezydium obwodu chmielnickiego uchyliło wyrok na Wojciecha Piróga, ponieważ oskarżenie zostało sformułowane wyłącznie na podstawie zeznań osobistych oskarżonego, które nie znalazły potwierdzenia w toku przesłuchania świadków [przesłuchanych w ramach rewizji sprawy]. Zeznania oskarżonego nie mogą stanowić dowodu jego działalności, gdyż nie odpowiadały one rzeczywistości. Piróg został pośmiertnie zrehabilitowany 18 kwietnia 1959 r.



Postanowienie z 30 kwietnia 1938 r. o aresztowaniu Wojciecha Piróga. Ze zbiorów PAO w Chmielnickim

Постанова від 30 квітня 1938 р. про арешт Войцеха Пирого. з фондів ДАХО

Войцех ПИРІГ

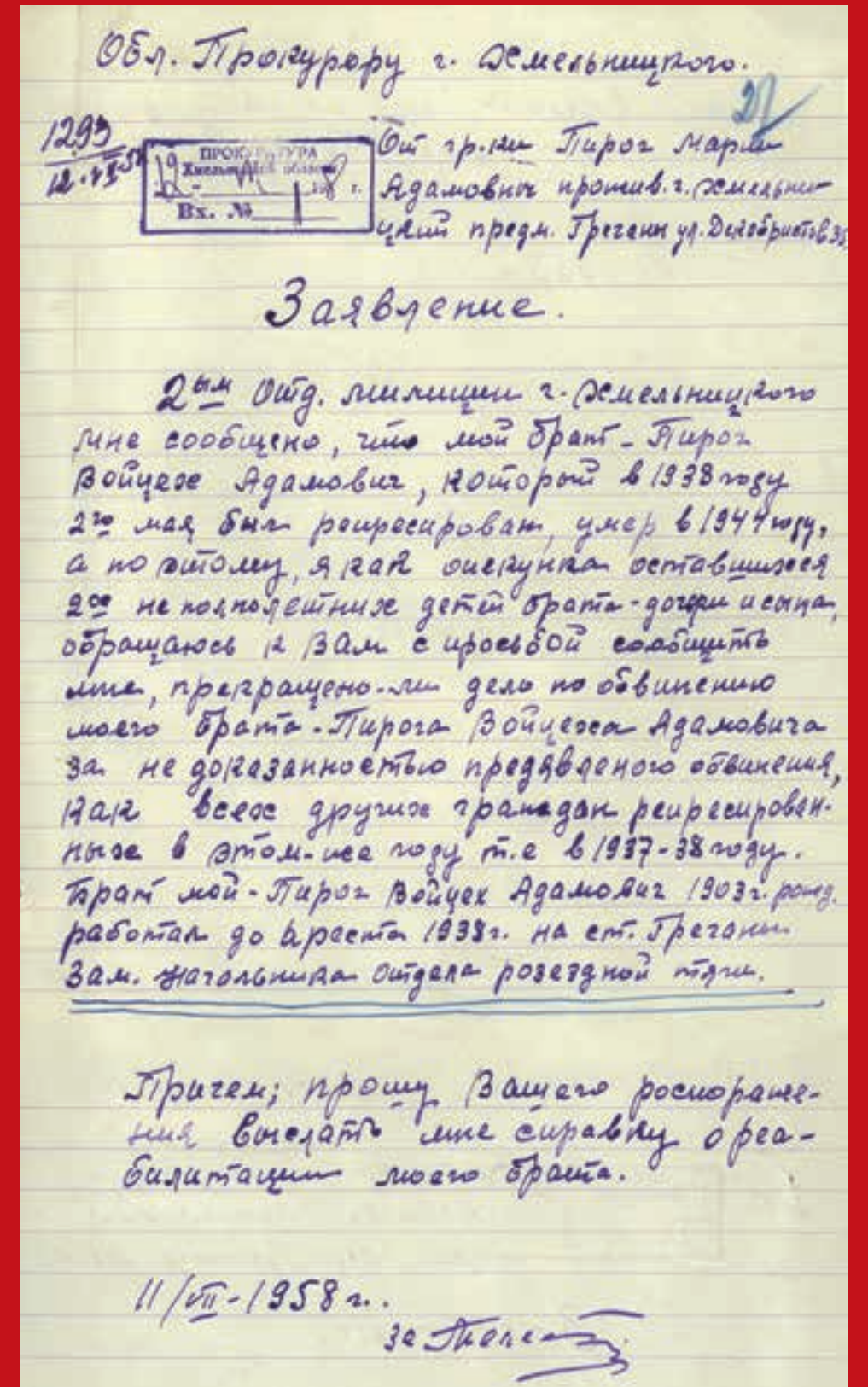
На завершення допиту, в написаному від руки листі на ім'я начальника Гречанського відділення НКВС, Войцех Пиріг зізнався у вчиненні інкримінованих йому діянь. В останньому реченні написав: *прошу слідчі органи врахувати мою сім'ю і те, що я робив хорошего, [і] дати мені можливість перевиховатися, оправдатися перед радянським народом та стати рівноправним громадянином СРСР.* Таким чином він намагався врятувати найближчих йому людей: дружину Марію, восьмирічну доньку і чотирирічного сина. Після піврічного утримання в арешті, 24 жовтня 1938 р. В. Пиріг почув обвинувачення в тому, що був членом «ПОВ», яка мала бути використана в період війни для організації збройного повстання проти радянської влади і для здійснення диверсійних актів на залізничному транспорті. За вироком Трійки при Київському облуправлінні УНКВС

Войцех Пиріг був розстріляний 26 жовтня 1938 р., а його особисте майно – конфісковане. Невідомо, яка доля спіткала його дружину. Його сестра, в листі від 11 липня 1958 р. на ім'я прокурора Хмельницької області, пише: *я, як опікунка двох неповнолітніх дітей брата – дочки і сина – звертаюсь до Вас з проханням повідомити мене: чи припинене провадження у справі обвинувачення мого брата за недоведеністю пред'явленого звинувачення.* Президія Хмельницького обласного суду відмінила вирок щодо Войцеха Пирога, оскільки пред'явлене йому обвинувачення базувалось виключно на зізнаннях самого засудженого, які не знайшли підтвердження в показаннях свідків, допитаних у ході додаткової перевірки справи. Зізнання обвинуваченого не можуть вважатися доказом, оскільки вони не відповідають дійсності. В. Пиріг реабілітований посмертно 18 квітня 1959 р.



List siostry Wojciecha Piróga z 11 lipca 1958 r. do Prokuratora Obwodu Chmielnickiego z prośbą o wydanie zaświadczenia, że brat został zrehabilitowany. Ze zbiorów PAO w Chmielnickim

Лист сестри Войцеха Пирога від 11 липня 1958 р. на ім'я прокурора Хмельницької області з проханням надати довідку про його реабілітацію. з фондів ДАХО



[...] aresztowani byli ludzie bez dowodów na ich przestępczą działalność, podczas przesłuchań miało miejsce fałszowanie dokumentów śledztwa [...]

Śledczy KGB, 24 maja 1960 r. (Sprawa „Andrieja Jamkowego i 32 innych oskarżonych”)

[...] заарештовувались особи без наявності даних про їх злочинну діяльність, в ході допитів фальсифікувались слідчі документи [...]

Слідчий УКДБ, 24 травня 1960 р. (Справа «Андрія Ямкового і 32-х»)

Inscenizacja przesłuchania.

Grupa Rekonstrukcyjno-Filmowa

Ветово, фот. С. Помыкало

Інценізація допиту.

Група історичної кіно-реконструкції

«Бемово», фот. Ц. Помикало



Гр. *Токарский Александр Иосифович*
 на и.д. транспорте (собным решением НКВД СССР от 1-го октября 1937 г. осужден по *12* категории, к высшей мере наказания) *в* активную к.р. деятельность

Maria TOKARSKA



Maria Tokarska, córka Siemiona, ur. 1885 r. w Kotowsku, narodowość polska (obywatelstwo ZSRS). Ze zbiorów PAO w Odessie

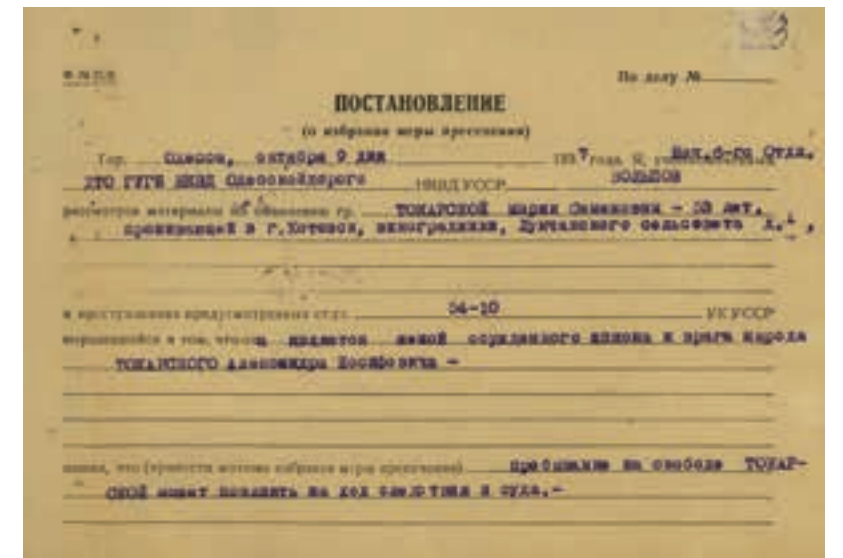
Марія Семенівна Токарська, 1885 р.н., Котовськ, полька, громадянство СРСР. з фондів ДАОО

Maria Tokarska została aresztowana w październiku 1937 r. i osadzona w więzieniu w Odessie. W tym samym czasie zatrzymano jej syna. 10 grudnia 1937 r. Tokarską oskarżono o to, że wiedziała o działalności męża Aleksandra w polskiej wojskowej organizacji kontrrewolucyjno-szpiegowsko-dywersyjnej, za co został on rozstrzelany w 1937 r. 28 sierpnia 1938 r. Kolegium Specjalne NKWD podjęło decyzję o zesłaniu Tokarskiej jako *elementu społecznie niebezpiecznego* do Kazachstanu na 5 lat. Zachowały się jej listy z 1939 r. do szefa NKWD Ławrientija Berii. Prosiła w nich o rewizję akt sprawy, ponieważ nie wiedziała, za co została ukarana. Tłumaczyła, że podczas przesłuchania była wystraszona. Śledczy spisał jej odpowiedzi, ale jako leddwo piśmienna nie była w stanie ich przeczytać. Nakazano jej podpisać obie strony protokołu, w tym niezapisaną. Po fakcie prosiła o kolejne przesłuchanie, ale słyszała zawsze, że *jeśli zajdzie potrzeba, to ją wezwą*. Dalej Maria Tokarska pisała w liście, że klimat, w którym żyje, zniszczył jej zdrowie. Z powodu reumatyzmu, poważnej choroby serca i astmy nie może pracować, a innych środków utrzymania nie ma. Prosiła o pozwolenie na powrót do dzieci lub zmniejszenie liczby lat zsyłki. Oprócz syna miała trzy zamężne córki.



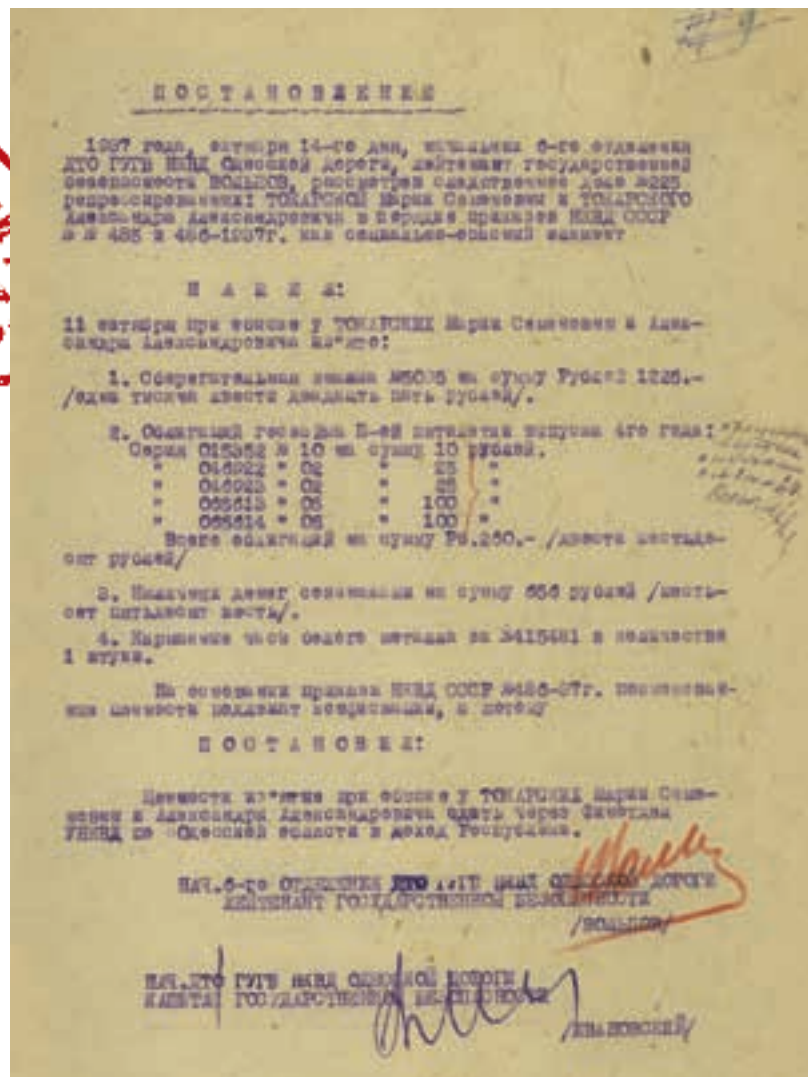
Informacja, że zgodnie z ustawą rządu ZSRS Tokarski Aleksander, syn Józefa, członek polskiej kontrrewolucyjnej organizacji dywersyjnej, skazany został na rozstrzelanie. Ze zbiorów PAO w Odessie

Довідка про те, що на підставі закону уряду СРСР Токарський Олександр Йосифович, учасник польської контрреволюційної шпигунсько-диверсійної організації, засуджений до розстрілу. з фондів ДАОО



Postanowienie o zastosowaniu wobec Marii Tokarskiej środka zapobiegawczego w postaci aresztowania. Ze zbiorów PAO w Odessie

Постанова про застосування щодо Марії Токарської запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. з фондів ДАОО

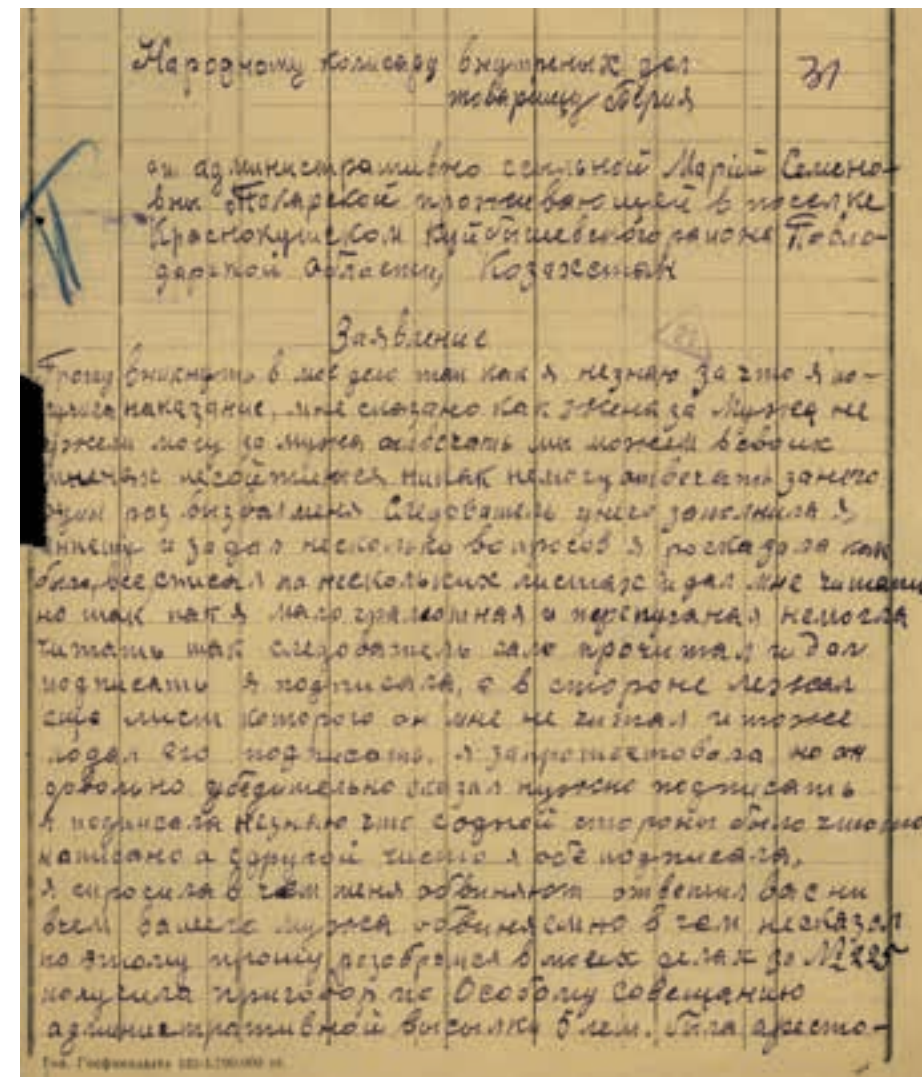


Postanowienie o konfiskacie znalezionych w domu małżeństwa Tokarskich przedmiotów i pieniędzy oraz przekazaniu ich do wydziału finansowego Zarządu NKWD obwodu odeskiego i zaliczeniu do dochodu republiki.
Ze zbiorów PAO w Odessie

Постанова про конфіскацію знайдених у помешканні подружжя Токарських цінних речей та грошей, а також про їх передачу через фінансовий відділ УНКВС по Одеській області в дохід республіки. з фондів ДАОО

Марія ТОКАРСЬКА

Марія Токарська була заарештована у жовтні 1937 р. і утримувалась під вартою у в'язниці м. Одеси. Одночасно було заарештовано її сина. 10 грудня 1937 р. М. Токарській пред'явлено обвинувачення в тому, що вона знала про участь свого чоловіка Олександра в контрреволюційній шпигунсько-диверсійній польській військовій організації, за що він був розстріляний у 1937 р. Особлива нарада при НКВС СРСР 28 серпня 1938 р. постановила рішення про заслання М. Токарської, як соціально небезпечного елемента, до Казахстану строком на 5 років. Збереглися її листи, датовані 1939 роком, до шефа НКВС Лаврентія Берії. В них М. Токарська просила переглянути матеріали її справи, оскільки не знає, за що отримала покарання. Пояснювала, що під час допиту була налякана; слідчий записав її відповіді, але будучи малограмотною не була в стані прочитати записаного. Слідчий наказав їй підписати обидві сторінки протоколу, в тому числі й чисту. Зрозумівши згодом свою помилку, М. Токарська неодноразово просила, щоб її викликали до слідчого ще раз, але у відповідь чула: якщо знадобиться, вас викличуть. Далі у своєму листі Марія Токарська писала, що клімат місця заслання остаточно нищить її здоров'я. Жалілась, що через ревматизм, серйозне захворювання серця та астму не може працювати, а інших засобів для існування не має. Просила дозволу повернутися до дітей або зменшити строк заслання. Окрім сина, мала трьох заміжніх дочок.



List od zesłanej do Kazachstanu Marii Tokarskiej do Ławrientija Berii z prośbą o rewizję akt jej sprawy.
Ze zbiorów PAO w Odessie

Лист засланої до Казахстану Марії Токарської на ім'я Лаврентія Берії з проханням про перегляд її справи.
з фондів ДАОО

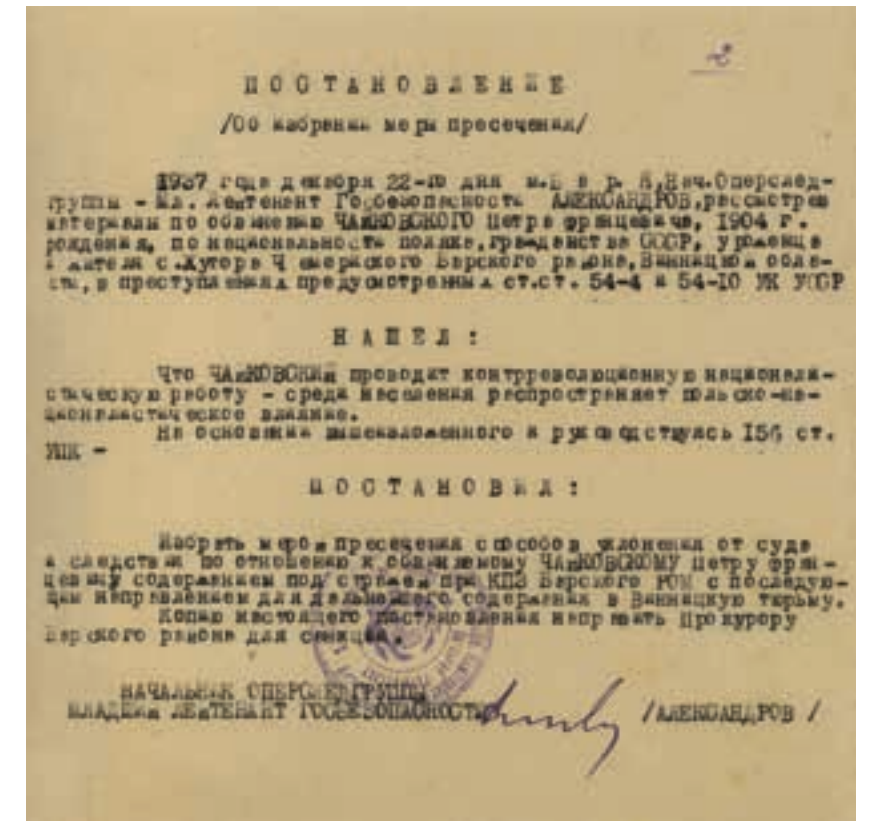


Piotr CZAJKOWSKI

Piotr Czajkowski, syn Franciszka, ur. 1904 r. narodowość polska (obywatelstwo ZSRS). Ze zbiorów PAO w Winnicy

Петро Францевич Чайковський, 1904 р.н., поляк, громадянство СРСР. З фондів ДАВО

Piotr Czajkowski, księgowy borszczewskiego wiejskiego towarzystwa spóżywców, był przetrzymywany przez NKWD w winnickim więzieniu, a następnie 1 lutego 1938 r. został rozstrzelany. Oskarżono go o prowadzenie *działalności kontrrewolucyjnej i nacjonalistycznej wśród ludności oraz propagowanie polsko-nacjonalistycznych poglądów*. Z przesłuchania świadków wynikało, że Czajkowski często *przyjmował u siebie w domu polską młodzież i zmuszał ich do uczestnictwa w zebraniach organizacji „Różaniec”*. Pozostawił żonę i synów w wieku trzech i dziewięciu lat. W liście z kwietnia 1961 r. do Przewodniczącego KGB przy Radzie Ministrów USRS Janina Czajkowska napisała: *Mój mąż [...] został zabrany przez organy NKWD w 1937 r. i do chwili obecnej nic mi o nim nie wiadomo. [...] proszę poinformować mnie, gdzie on obecnie przebywa. Jeśli już nie żyje, to proszę wysłać mi świadectwo zgonu i poinformować o jego rehabilitacji. Proszę nie odrzucać mojej prośby*. Decyzją Kolegium Sądowego ds. Karnych Sądu Najwyższego USRS z 18 listopada 1961 r. Piotr Czajkowski został zrehabilitowany.

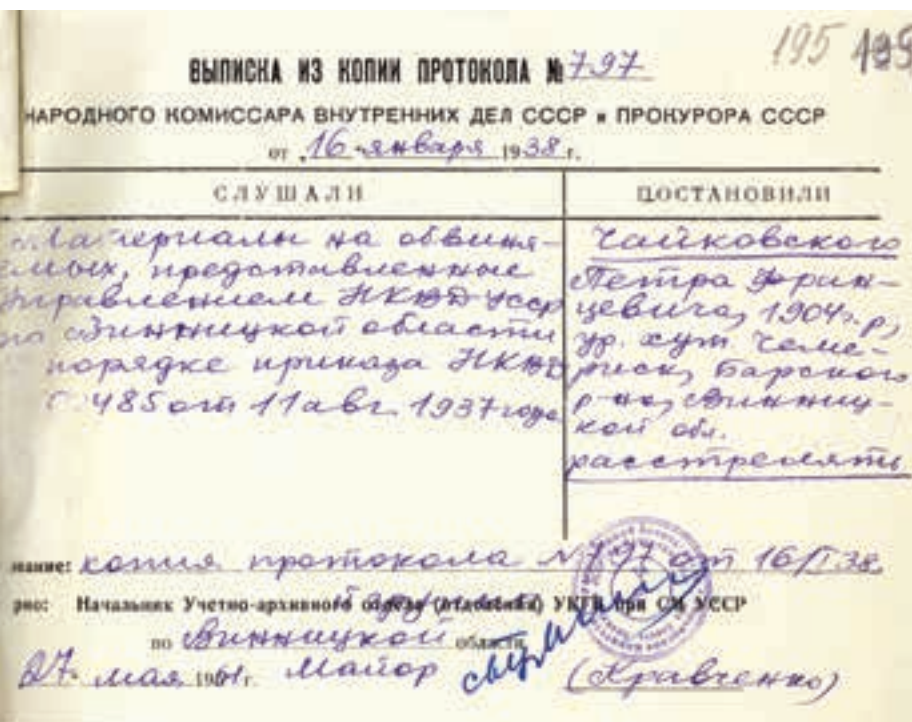


Postanowienie z 22 grudnia 1937 r. o aresztowaniu Piotra Czajkowskiego. Ze zbiorów PAO w Winnicy

Постанова від 22 грудня 1937 р. про арешт Петра Чайковського. З фондів ДАВО

расстрелять.

Петро ЧАЙКОВСЬКИЙ



Wypis z kopii protokołu. Materiał oskarżenia przedstawiony przez NKWD obwodu winnickiego został rozpatrzony w trybie rozkazu NKWD nr 00485 z 11 sierpnia 1937 r. Postanowiono: Czajkowskiego Piotra Franczewicza [...] rozstrzelać. Ze zbiorów PAO w Winnicy

Витяг з копії протоколу. Матеріали обвинувачення, представлені УНКВС по Вінницькій області, було розглянуто в порядку наказу НКВС № 00485 від 11 серпня 1937 р. Постановили: Чайковського Петра Францевича [...] розстріляти. З фондів ДАВО

Петра Чайковського, рахівника Борщівського сільського споживчого кооперативу, НКВС утримував у Вінницькій в'язниці. Згодом, 1 лютого 1938 р., його розстріляли. П. Чайковського звинуватили у проведенні контрреволюційної націоналістичної роботи – поширенні серед населення польсько-націоналістичних поглядів. З показань свідків виходило, що Чайковський часто збирав у себе польську молодь та змушував її до участі у засіданнях організації «Розарій». Залишив дружину та синів 3-річного й 9-річного віку. В заяві від 20 квітня 1961 р. на ім'я Голови КДБ при Раді Міністрів УРСР Яніна Чайковська написала: Мого чоловіка [...] забрали органи НКВС у 1937 р. і донині мені нічого про нього не відомо. [...] Прошу повідомити мене, де він тепер знаходиться. Якщо його немає серед живих, прошу надіслати мені свідоцтво про смерть та повідомити про реабілітацію. Прошу не відмовити в моєму проханні. Петро Чайковський був реабілітований на підставі Ухвали Судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду УРСР від 18 листопада 1961 р.



▲ Wypis z akt. Postanowienie NKWD z 16 stycznia 1938 r. o rozstrzelaniu Piotra Czajkowskiego w dniu 1 lutego 1938 r. Ze zbiorów PAO w Winnicy

Виписка з акту. Рішення НКВС від 16 січня 1938 р. про розстріл Петра Чайковського виконано 1 лютого 1938 р. з фондів ДАВО

► Fragment listu Janiny Czajkowskiej do Przewodniczącego KGB przy Radzie Ministrów USRS z 20 kwietnia 1961 r. Ze zbiorów PAO w Winnicy

Фрагмент заяви Яніни Чайковської на ім'я Голови КДБ при Раді Міністрів УРСР від 20 квітня 1961 р. з фондів ДАВО

Председателю КДБ
от гр. Чайковско
ска Хутор-Зел
ой обла

СПИСОК № 40...
ВЫПИСКА ИЗ АКТОВ...
Решение Народного Комиссара Внутренних дел
и Прокурора СССР от "16" января 1938 г.
протокол № 797 / ...
Петра Францевича
приведено в исполнение "1" февраля 1938 г.

г. Винница
УССР

Обращаюсь к Вам, прошу
связаться с ним, если его
пока не найдут; если его
пока не найдут, прошу
выслать мне свидетельство
о реабилитации.
Прошу не отказывать
в этом.

20 апреля 1961 года.

**W ramach „operacji polskiej”
w ZSRS aresztowano ponad
143 tys. osób. Spośród nich
co najmniej 111 tys. skazano
na karę śmierci**

**В рамках «польської операції»
в СРСР заарештовано понад
143 тисячі осіб, щонайменше
111 тисяч з яких були
засуджені до смертної кари**

Inscenizacja rozstrzelania.
Grupa Rekonstrukcyjno-Filmowa Bemowo,
fot. C. Pomykało

Інсценізація розстрілу.
Група історичної кіно-реконструкції
«Бемово», фот. Ц. Помикало





**АРХІТЕКСІ ЗБРОДНІ
АРХІТЕКТОРИ ЗЛОЧИНУ**

Фот. домена публічна / Фот. Публічне надбання

***Bardzo dobrze! Wykopujcie dalej
i usuwajcie ten polski brud.
Wyeliminujcie go w interesie
Związku Sowieckiego***

Józef Stalin

***Дуже добре! Треба до кінця
вичистити цей польський
бруд. Давайте знищимо
його остаточно в інтересах
Радянського Союзу***

Йосиф Сталін



Józef Stalin

dyktator Związku Sowieckiego w latach 1924–1953. Za jego rządów represje w ZSRS doprowadziły do śmierci kilkudziesięciu milionów osób. Tylko w latach 1937–1938 podczas Wielkiego Terroru zamordowano ok. 750 000 ludzi, w tym co najmniej 111 091 w czasie „operacji polskiej”. Fot. domena publiczna



Йосиф Сталін

радянський диктатор у 1924–1953 рр. Результатом репресій, що проводились у часи його правління в СРСР, стало знищення кількох десятків мільйонів людей. Лише у часи «Великого терору» 1937–1938 рр. було замордовано бл. 750 000 людей, у т.ч. щонайменше 111 091 в рамках «польської операції».

Фот. Публічне надбання

Микола Єжов

прозваний у народі «кривавим карликом», був ініціатором і реалізатором політики масового терору в СРСР у 1937–1938 рр. Перебуваючи на посаді Народного комісара внутрішніх справ СРСР, він ініціював національну операцію, спрямовану проти поляків. Кат розділив долю своїх жертв. У квітні 1939 р. його заарештували, обвинувативши у змові проти радянської влади. Засуджений Військовою колегією Верховного суду СРСР до смертної кари. Вирок виконано ймовірно 4 лютого 1940 р. Фот. Публічне надбання

Ізраїль Леплевський

у 1934–1938 рр. шеф НКВС Білоруської СРР, згодом обійняв аналогічну посаду в Українській СРР, де відповідав за проведення «польської операції». Попри це, в квітні 1938 р. був заарештований як учасник фашистської змови в НКВС, засуджений до смертної кари і розстріляний.

Фото з архіву Ю. Шаповала

Aleksandr Uspienski

szef NKWD Ukrainiejskiej SRS, od stycznia do listopada 1938 r. był odpowiedzialny za masowy terror na sowieckiej Ukrainie, w tym za „operację polską”. W listopadzie 1938 r. został wezwany do Moskwy z powodu otrzymania awansu. Znając los swoich poprzedników, postanowił upożyczyć samobójstwo i uciec. Aresztowany i, po wyroku Kolegium Wojskowego Sądu Najwyższego ZSRS, rozstrzelany w styczniu 1940 r.

Fot. ze zbiorów J. Szapowala

Andrzej Wyszyński

w ZSRS był inicjatorem stosowania tortur w śledztwie. Laureat Nagrody Stalinowskiej za teorię, że przyznanie się oskarżonego może stanowić decydujący dowód winy. Od lipca 1935 r. jako prokurator generalny ZSRS oskarżał w największych procesach politycznych. Wraz z Jeżowem zatwierdzał wyroki śmierci w okresie Wielkiego Terroru, w tym podczas „operacji polskiej”. W latach 1949–1953 był ministrem spraw zagranicznych, a następnie do śmierci w 1954 r. stałym przedstawicielem ZSRS przy ONZ.

Fot. domena publiczna

Олександр Успенський

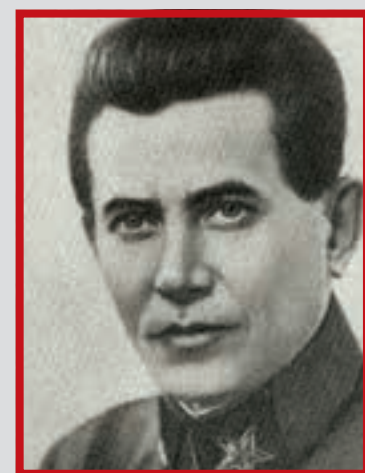
шеф НКВС Української СРР, з січня до листопада 1938 р. відповідальний за масовий терор в радянській Україні, в т.ч. за «польську операцію». В листопаді 1938 р. був викликаний до Москви, у зв'язку з отриманням підвищення. Знаючи, яка доля спіткала його попередників, вирішив інсценувати самогубство та втекти. Заарештований і, після вироку Військової колегії Верховного суду СРСР, розстріляний у січні 1940 р.

Фото з архіву Ю. Шаповала

Андрій Вишинський

в СРСР був ініціатором застосування тортур під час слідства. Laureat Сталінської премії за «теорію судових доказів», в якій «доводив», що зізнання обвинуваченого може вважатися вирішальним доказом його винуватості. 3 липня 1935 р., перебуваючи на посаді генерального прокурора СРСР, був державним обвинувачем у найбільших політичних процесах. Разом із М. Єжовим затверджував смертні вирoki у часи «Великого терору», в т.ч. у рамках «польської операції». У 1949–1953 рр. був міністром закордонних справ, а згодом (до смерті у 1954 р.) – постійним представником СРСР при ООН.

Фот. Публічне надбання



Nikołaj Jeżow

zwany „krwawym karłem”, był pomysłodawcą i realizatorem polityki masowego terroru w ZSRS w latach 1937–1938. Jako ludowy komisarz spraw wewnętrznych ZSRS zainicjował operację narodowościową skierowaną przeciwko Polakom. Oprawca podzielił los swoich ofiar. W kwietniu 1939 r. został aresztowany. Oskarżono go o spisek przeciwko władzom sowieckim. Skazany przez Kolegium Wojskowe Sądu Najwyższego ZSRS na karę śmierci. Wyrök wykonano prawdopodobnie 4 lutego 1940 r.

Fot. domena publiczna



Izrael Leplewski

w latach 1934–1938 szef NKWD Białoruskiej SRS, a następnie Ukrainiejskiej SRS, gdzie odpowiadał za przeprowadzenie „operacji polskiej”. Mimo to w kwietniu 1938 r. został aresztowany jako uczestnik faszystowskiego spisku w NKWD, skazany na śmierć i rozstrzelany.

Fot. ze zbiorów J. Szapowala



Winnica Вінниця Вукownia Биківня Dołbysz Довбиш Żytomierz Житомир Bar Бар Odessa Одеса Kamieniec Podolski Кам'янець-Подільський

Од chwili ukazania się w 1993 r. w kwartalniku „Karta” artykułu „Polska operacja NKWD” Nikity Pietrowa ze stowarzyszenia „Memoriał” z każdym rokiem rośnie świadomość o tej tragedii. Powstają publikacje, programy telewizyjne, audycje radiowe, artykuły prasowe i internetowe strony tematyczne. Budujący jest fakt, że to właśnie dzięki rosyjskim historykom

З моменту публікації у 1993 році у щоквартальному виданні «Карта» статті «Польська операція НКВС» Микити Петрова з товариства «Меморіал», з кожним роком зростає рівень усвідомлення цієї трагедії. З'являються публікації, телепрограми, радіопередачі, статті у пресі та тематичні сайти в Інтернеті. Позитивним є той факт, що процес вша-

МІЄСЦА ПАМ'ЯТІ НА УКРАЇНІ

зainicjowana została akcja upamiętniania ofiar „operacji polskiej” NKWD. Rangę tych tragicznych wydarzeń podkreślił Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, przyjmując dwukrotnie uchwałę odwołującą się do pamięci o dokonanym ludobójstwie. Część miejsc pamięci znajduje się na terenach byłego ZSRS, m.in. w Kuropatach, Moskwie, Petersburgu, Tomsku, Irkucku i w Republice Karelii. Powstają tablice, pomniki i mogiły upamiętniające los represjonowanych. Także na ziemi ukraińskiej istnieje wiele takich miejsc, m.in. w Dołbyszu, Winnicy, Żytomierzu, Kijowie-Bykowni, Chmielnickim i Kamieńcu Podolskim.

Dołbysz (d. Marchlewsk), plac przed Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej. Tablice upamiętniające ofiary prześladowań i terroru w latach 1935–1938. Fot. S. Kazimierzczuk

м. Довбиш (кол. Мархлевськ) площа перед Санктуарієм Фатимської Матері Божої. Меморіальні дошки на знак вшанування пам'яті «жертв переслідувань і терору 1935–1938 рр.». Фот. С. Казімерчук



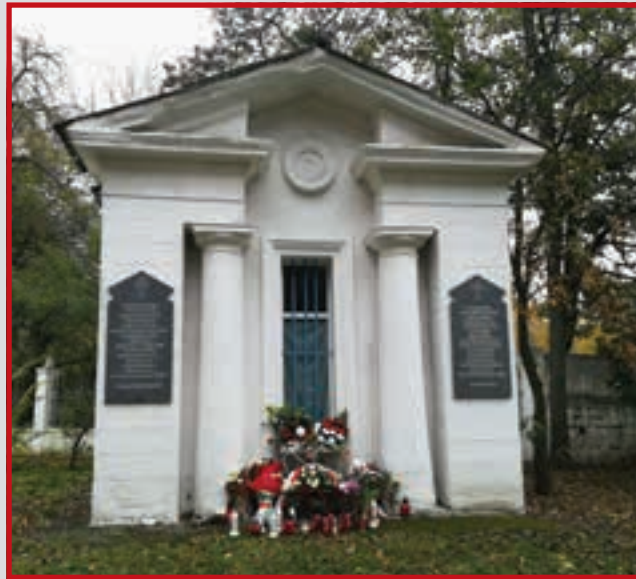
МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ

нування пам'яті жертв «польської операції» НКВС був започаткований саме завдяки російським історикам. Значення цих трагічних подій підкреслив Сейм Республіки Польща, який ухвалив дві заяви, в яких закликає віддати данину пам'яті жертвам цього злочину геноциду. Частина місць пам'яті знаходиться на теренах колишнього СРСР, зокрема в Куропатах, Москві, Санкт-Петербургу, Томську, Іркутську і в Республіці Карелії. На згадку про трагічну долю репресованих, з'являються меморіальні дошки, пам'ятники і могили. На українській землі також існує багато таких місць, зокрема в Довбиші, Вінниці, Житомирі, Києві-Биківні, Хмельницькому і Кам'янці-Подільському.

Chmielnicki (d. Płoskirów), Skwer Skorboty. Pomnik wzniesiony w miejscu, gdzie funkcjonariusze NKWD wykonywali wyroki śmierci w okresie Wielkiego Terroru.

Fot. M. Żuławnik

м. Хмельницький (раніше – Проскурів), Сквер Скорботи. Пам'ятник, встановлений у місці, де співробітники НКВС виконували смертні вирoki в період «Великого терору». Фот. М. Жулавнік



Winnica, Park Kultury i Rozrywki im. Gorkiego. Budynek kaplicy z polskiego cmentarza zniszczonego w 1936 r. przez Sowieców. Tablice poświęcone ofiarom „operacji polskiej” NKWD w językach polskim i ukraińskim. Fot. M. Żuławnik

м. Вінниця, Парк культури і відпочинку ім. М. Горького. Вціліла каплиця на місці залишків польського кладовища, знищеного Советами у 1936 році. Меморіальні дошки польською і українською мовами, присвячені жертвам «польської операції» НКВС. Фот. М. Жулавнік



Kijów-Bykownia. Narodowy Rezerwat Historyczno-Memorialny „Groby Bykowniańskie”. Pomnik represjonowanego. Fot. P. Życieński

Київ-Биківня. Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили». Пам'ятник репресованому. Фот. П. Жиценський



Bar, Cmentarz Polski. Pomnik upamiętniający ofiary represji stalinowskich. Fot. S. Kazmierczuk

м. Бар, Польське кладовище. Пам'ятник жертвам політичних репресій. Фото С. Казімерчук

ROZKAZ НАКАЗ nr 00485 № 00485

Wystawa przygotowana przez / Виставка підготовлена:

**Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej
– Komisję Ścigania Zbrodni przeciwko
Narodowi Polskiemu**
**Архівом Інституту національної пам'яті
– Комісією з переслідування злочинів проти
польського народу**

we współpracy z / у співпраці з:

**Państwowym Archiwum Obwodowym w Chmielnickim,
Państwowym Archiwum Obwodowym w Odessie,
Państwowym Archiwum Obwodowym w Winnicy**
Державним архівом Хмельницької області,
Державним архівом Одеської області,
Державним архівом Вінницької області

Wykorzystano także materiały ze zbiorów / Використано також
матеріали з фондів:

**Stowarzyszenia „Memoriał”, Centrum Polsko-Rosyjskiego
Dialogu i Porozumienia, Wydzielonego Archiwum Państwowego
Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, Centralnego Państwowego
Kino-fono-foto- archiwum Ukrainy im. H. S. Przenychno,
Instytutu Języka Polskiego PAN, Stefana Kuriaty,
prof. Jurija Szapowała**
Товариства «Меморіал», Центру польсько-російського
діалогу і порозуміння, Галузевого державного архіву
Служби безпеки України, Центрального державного
кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного,
Інституту польської мови Польської академії наук,
Стефана Куряти, проф. Юрія Шаповала

Koordinacja projektu / Координатор проекту:

Paweł Zielony
Павел Зельони

Autorzy wystawy / Автори виставки:

**Sergiusz Kazimierzczuk, Mariusz Kwaśniak, Paweł Zielony,
dr Mariusz Żuławnik**
Сергіуш Казімерчук, Маріуш Квасьняк, Павел Зельони,
к.і.н. Маріуш Жулавнік

Autorzy zdjęć / Автори фотографій:

**Sergiusz Kazimierzczuk, Cezary Pomykało, Mariusz Żuławnik,
Piotr Życieński**
Сергіуш Казімерчук, Цезари Помикало, Маріуш Жулавнік,
Піотр Жицьєнські

Tłumaczenie na język ukraiński / Переклад на українську мову:

Iwan Kozłowski
Іван Козловський

Tłumaczenie z języka rosyjskiego / Переклад з російської мови:

Izabela Rudaś, Bożena Witowicz
Ізабела Рудась, Божена Вітовіч

Konsultacja naukowa / Наукові консультанти:

prof. Jurij Szapował, Anna Zechenter
проф. Юрій Шаповал, Анна Зехентер

Korekta / Коректор:

Irena Siwińska
Ірена Сівінська

Projekt graficzny, skład, przygotowanie zdjęć / Графічне оформлення,
верстка, підготовка фотографій:

Tandem Studio

Element kartograficzny / Картографічні елементи:

Mariusz Olczyk
Маріуш Ольчик

Druk katalogu / Друк:

Drukarnia Read Me, Łódź
Друкарня «Read Me», Лодзь

System wystawienniczy / Виставкова система:

Drukarnia Andrus, Warszawa
Друкарня «Андрус», Варшава

Realizacja zdjęć inscenizacyjnych / Виконання фото-інсценізацій:

**Grupa Rekonstrukcyjno-Filmowa GRF Bemowo, Stowarzyszenie
Towarzystwo Kampinoskie w Granicy, Skansen Budownictwa
Puszczańskiego w Granicy – Kampinoski Park Narodowy,
Fundacja Willa Jasny Dom w Warszawie**
Група історичної кіно-реконструкції «Бемово», Асоціація
«Кампіноське товариство» в с. Граніца, Скансен пущанської
архітектури в с. Граніца – Кампіноський національний парк,
Фонд «Вілла ясний дім» у Варшаві

**Autorzy składają serdeczne podziękowania dr. Wołodymyrowi
Bajdyczowi, dr. Lili Bieleusowej, dr. Pawłowi Krawczence,
dr. hab. Jurijowi Łehunowi, Katerynie Burduwalis, Ołeksandrowi
Wojtowyczowi, dr. Olenie Sztecko, Ołeksandrowi Borowskiemu,
dr. Maciejowi Wyrwie oraz wszystkim osobom, których pomoc
umożliwiła zorganizowanie wystawy.**

Автори висловлюють щире подяку к.і.н. Володимирі Байдичу,
к.і.н. Лілі Білоусовій, к.і.н. Павлу Кравченку, д.і.н. Юрію Легуну,
Катерині Бурдуваліс, Олександрові Войтовичу, к.і.н. Олені Штечко,
Олександрові Боровському, к.і.н. Мацею Вирві та всім тим,
хто допомагав і сприяв в організації виставки.

Warszawa, listopad 2018 r.

Варшава, листопад 2018 р.

ISBN 978-83-8098-511-7

© Copyright by Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2018

© Copyright by Інститут національної пам'яті, Варшава 2018

Instytut Pamięci Narodowej wspólnie z Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia stworzył portal edukacyjny poświęcony „operacji polskiej” NKWD 1937–1938. Zamieszczono na nim m.in. relacje świadków, filmy dokumentalne, artykuły popularnonaukowe, dokumenty z sowieckich archiwów, kalendarium zbrodni, mapę miejsc pamięci, a także bazę ofiar. Zapraszamy do odwiedzenia strony internetowej: www.operacja-polska.pl.

Польський Інститут національної пам'яті спільно з Центром польсько-російського діалогу і примирення створив просвітний портал, присвячений «польській операції» НКВС 1937–1938 рр., на якому розміщені, зокрема: розповіді свідків, документальні фільми, популярно-наукові статті, документи з радянських архівів, календар злочинів, карта місьць пам'яті, база жертв. Запрошуємо відвідати Інтернет-сторінку: www.operacja-polska.pl.



*Dzisiaj musimy ten ból przewyciężyć.
Jesteśmy winni to naszym przodkom,
którzy stali się ofiarami sowieckiego
ludobójstwa w końcu lat 30. XX w.
Nie mają nawet grobów, a jedynym
śladem po nich są coraz szerzej
odkrywane dokumenty,
w beznamiętny sposób
odnotowujące wyroki, które
zapadały w kilka minut:
„rozstrzelać, osobisty
majątek skonfiskować”.*

*Нині ми мусимо подолати цей
біль. Ми зобов'язані зробити
це в ім'я наших предків, які стали
жертвами радянського геноциду
наприкінці 30-х років XX століття.
Вони навіть не мають могил.
Єдиним слідом, що залишився
після них, є все нові й нові документи,
у яких безпристрасно зафіксовані
вироки, що постановлялися упродовж
кількох хвилин: «розстріляти,
особисте майно – конфіскувати».*

dr Jarosław Szarek
Prezes Instytutu
Pamięci Narodowej

к.і.н. Ярослав Шарек
Президент польського Інституту
національної пам'яті



INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ